

ÚVOD

Přibližně od tří let se nahlas začínáme ptát: „Proč...?“. Proč jsou věci takové a ne jiné, proč je v zimě zima, proč je tráva zelená a nebe modré, proč je beruška sluníčkem sedmítečným, proč mouchy bzučí, proč se na čmeláky nesahá a podobně. Do té doby nám nejspíš bylo vše jasné, návrat do jasnozřivého období bez otázek je však obtížný, a tak se tázání prolíná celým našim životem.

Dítěti se povětšinou dostává odpovědi v podobě binarit rozdělujících okolní svět do kategorií normální a nenormální, a dále v podobě „neodůvodněných“ příkazů toho, co se musí a zákazů toho, co se nesmí. Odpovědi tak vymezují pomocí norem normálnost dané společnosti v určitém čase a na určitém místě. Tyto normálnosti poté do velké míry ovlivňují, ne-li zcela určují, další život dítěte. Dle různých psychologů a dalších specialistů na lidské potřeby, touhy a přání by dítě mělo mít ve věcech jasno, a proto jsou tato „jasná“ vymezení nezbytná. V čem však spočívá ona jasnost, co jasnost ozřejmuje a co naopak znejasňuje.¹

Uchýlení se k naprostému relativismu však není na místě, jde spíše o to vidět ve věcech, situacích a událostech možnosti. Ponechat dětem schopnost svobodně a samostatně se dívat a vidět, poslouchat a slyšet, cítit a vnímat, aby pomocí každodenních podnětů dokázaly na svá „proč“ odpovídat.

Prvotním impulsem k tématu mé diplomové práce byl vznik podkladů k vytvoření dětské pohádkové knihy přinášející dětem nový podnět v jejich každodennosti, příběh s lesbickou a gay tematikou. Vzhledem k faktu, že současná česká produkce knih pro děti nenabízí knihu s toto tematikou, oproti zahraničí, kde je možné nalézt tituly pojednávající například o královském páru v podobě dvou králů, jako je tomu v nizozemské knize „*Koning & Koning*“² („*Král a král*“) od Lindy de Haan a Sterna Nijlanda, či výchově dětí lesbickými matkami jako v případě americké knihy „*Heather Has Two Mommies*“³ („*Heather má dvě maminky*“) od Lesléi Newman a Diany Souzy, zajímalo mne jaké pohádkové příběhy svým dětem lesbičtí a gay rodiče předčítají či vyprávějí. Zda s ohledem na svou každodennost pohádkové příběhy nějak modifikují při četbě a vyprávění, jaká mají kritéria výběru knih pro děti a zda existuje nějaké téma, příběh či postava, o

¹ Není vše ve své podstatě nejasné?

² Srov. De Haan, Linda, Stern Nijland. [2000] 2008. *Koning & Koning*. Haarlem: Gottmer.

³ Newman, Lesléa, Diana Souza. 1989. *Heather Has Two Mommies*. Boston: Alyson Books.

nichž by si přáli svým dětem přečíst příběh, ale nemohou ho v současné nabídce dětské literatury nalézt.

Z počáteční motivace se tak vyvinula diplomová práce, v jejíž teoretické části je nejprve krátce nastíněna situace pohádek a příběhů pro děti ve spojení s lesbickou a gay tematikou v českém kontextu, a to v kapitole nazvané „*Pojďte pane, budeme si hrát*“.

Druhá kapitola s názvem „*Koning & Koning (Král a král)*“ se věnuje vybraným zahraničním publikacím pro děti explicitně zpracovávajícím lesbickou a gay tematiku, reakcím na tyto knihy a odkazu na výzkum Rogera Clarka a Heather Fink „*Picture This: A Multicultural Feminist Analysis of Picture Books for Children*“⁴ („*Analýza obrázkových knih pro děti z perspektivy multikulturního feminizmu*“).

Třetí kapitola s názvem „*Pohádky a pohádkové příběhy*“ se nepokouší o vyčerpávající definici pohádky a pohádkových příběhů jako takových, nýbrž odkazuje k rozmanitým charakteristikám, které se pohádku v její nedefinovatelnosti snaží zachytit. Jedná se o zvýznamnění určitých možných přístupů k ní, jako je tomu v případě filozofické četby ve smyslu Jean-François Lyotarda⁵, či pojetí pohádek a pohádkových příběhů jakožto svébytných uměleckých děl, jak o nich hovoří Bruno Bettelheim⁶. Dále jde o její propojení s poetickou fantazií a obrazotvorností v práci Jacoba Streita⁷ a Else Müller⁸. Tyto charakteristiky společně poukazují na fakt, že pohádky a pohádkové příběhy působí jakožto mnohovýznamové a mnohvrstevnaté texty, jejichž význam je fluidní a opakovaně utvářený při každém předčítání či vyprávění, jak o tom hovoří Stuart Hall⁹, a to s ohledem na kontext každého jednotlivce, který je zapojen do komplexního systému rozličných vazeb a vtaů ve Foucaultově pojetí.

Čtvrtá kapitola uzavírající teoretickou část nese název „*Nomádské putování před usnutím*“, na základě práce Rosi Braidotti¹⁰ dochází k vymezení teoretického konceptu nomádské subjektivity a nomadismu, který charakterizuje jak epistemologická, tak ontologická

⁴ Clark, Roger, Heather Fink. 2004. „Picture This: A Multicultural Feminist Analysis of Picture Books for Children“. *Youth Society* 102 (36): 102-125. Dostupné z internetové databáze Sage: <<http://yas.sagepub.com/cgi/content/abstract/36/1/102>>.

⁵ Lyotard, Jean-François. 1993. „Adresa k běhu filosofování“. In. *O postmodernismu. Postmoderno vysvětlované dětem. Postmoderní situace*. Praha: Filosofický ústav AV ČR.

⁶ Bettelheim, Bruno. 2000. *Za tajemstvím pohádek. Proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Lidové noviny.

⁷ Streit, Jacob. 2003. *Proč děti potřebují pohádky*. Hranice: Fabula.

⁸ Müller, Else. 2001. *Příběhy z měsíční houpačky*. Praha: Portál.

⁹ Hall, Stuart. 1974. „The Television Discourse – Encoding and Decoding“. *Education and Culture* (25).

¹⁰ Braidotti, Rosi. 1994. *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press.

východiska této práce. Následované propojením s fluidním pojetím pohádkových příběhů, které se tak dostávají do pozice neviditelných nomádkých map.

Empirická část diplomové práce se v kapitole „*Metodologie*“ zabývá metodologickým přístupem k výzkumu, který v sobě zahrnuje teoretická východiska, volbu a použití kvalitativní metody polostrukturovaného rozhovoru a následné analýzy.

Poté přichází na řadu samotná analýza polostrukturovaných rozhovorů provedených s lesbickými a gay rodiči v rámci kapitoly „*Pohádkové příběhy jakožto nomádké mapy prezentované lesbickými a gay rodiči*“.

TEORETICKÁ ČÁST

Pojďte pane, budeme si hrát

„Mně se zdály věci, ... že jsem se voženil, [chi, chi] a s váma, pane [chichichi]. Já byl celý v černém a vy jste měl šatičky bílé,“ povídá Malý Medvěd.

„Ne, ne, vy jste byl nevěsta a já byl ženich, [bum],“ povídá Velký Medvěd.

„Ne, já měl cylindr,“ opáčil Malý Medvěd.

„Blábol, pane, já měl, já měl...,“ trval na svém Velký Medvěd.

„Já,“ řekl rozhodně Malý Medvěd.

„Já,“ povídá Velký Medvěd.

„Já,“ neustupuje Malý Medvěd

...

(rozhovor Medvědů od Kolína po dlouhém zimním spánku¹¹)

Současná česká literatura pro děti nepřináší pohádku či pohádkový příběh s explicitní reprezentací gay či lesbické tematiky. Existují zde dvě (možná již i více) publikace, které však nejsou primárně určeny dětem a nespádají tak do oblasti literatury pro děti, již se budu v následující práci blíže věnovat, proto je zde nastíním jen v krátkosti.

Jedná se o komiksovou knihu s názvem „*Rodinný ústav: Rodinný tragikomiks*“¹² od americké kreslíčky Alison Bechdel, spojované převážně s komiksem „*Dykes to Watch Out For*“¹³, který u nás doposud publikován nebyl. „*Rodinný ústav: Rodinný tragikomiks*“ je prezentován jakožto autobiografický kreslený memoár zachycující autorčino dětství a mládí ve vesnickém prostředí Pennsylvanie v USA, v němž se převážně věnuje tématům sexuální orientace, genderových rolí či rodinných vztahů.¹⁴

Druhým příkladem je Ladislavem Zikmundem, opět v komikové podobě, ztvárněný projekt, který figuroval v kampani podporující registrované partnerství. Před projednáváním zákona o registrovaném partnerství Gay a lesbická liga vydala brožuru s názvem „*René & Boris*,

¹¹ Pojar, Břetislav. 1967. „Jak šli spát“ [Film]. In *Pojďte pane, budeme si hrát*.

¹² Bechdel, Alison. 2008. *Rodinný ústav: Rodinný tragikomiks*. Praha: Argo.

¹³ Alison Bechdel je autorkou komiksu „*Dykes to Watch Out For*“, který již od roku 1983 publikuje jako jednotlivé příběhy na pokračování v gay a lesbických magazínech a novinách, a jehož ukázky je možné nalézt na *Dykes to Watch Out For*. [citováno 2009-10-14]. Dostupné z: <<http://dykestowatchoutfor.com/stip-archive-by-number>>.

¹⁴ Srov. „*Rodinný ústav: Rodinný tragikomiks*“. In *Internetové knihkupectví Kosmas*. [citováno 2009-10-14]. Dostupné z: <<http://www.kosmas.cz/knihy/134804/rodinny-ustav/>>.

*Příběh jednoho bonsaje a kaktusu, Komentovaný komiks o registrovaném partnerství*¹⁵ za účelem poukázat na životní situace stejnopohlavních párů a na možný výklad tehdy navrhovaného zákona. Brožura vyšla v nákladu čítajícím tři sta výtisků, které byly neprodejná a jejichž primárními příjemci se stali poslanci projedávající zákon o registrovaném partnerství.

Explicitní vyjádření gay či lesbické tematiky je doposud u nás možné nalézt pouze ve výše zmíněných publikacích (*„Rodinný ústav: Rodinný tragikomiks“* od Alison Bechdel a *„René & Boris, Příběh jednoho bonsaje a kaktusu, Komentovaný komiks o registrovaném partnerství“* Ladislava Zikmunda), nikoliv však v publikacích určených primárně dětem.

V implicitní podobě je možné nalézt odkazy na vztahy pohádkových postav jakými jsou například Křemílek a Vochoomůrka¹⁶ či dva Medvědi z pohádkového seriálu režiséra Břetislava Pojara a výtvarníka Miroslava Štěpánka *„Pojďte pane, budeme si hrát“*, kdy v díle nazvaném *„Jak šli spát“* se menšímu medvědu zdá sen o společné svatbě a výchově dvou malých medvíďat.

Záměrem zde však není vypisovat pohádkové postavy latentních „gayů“, které by se v podstatě mohly týkat také kutilů Pata a Mata či králíků z klobouku Boba a Bobka, ale spíše poukázání na fakt, že implicitní odkazy k této tematice se mohou vyskytovat i u některých pohádkových postav. Vnímání pohádkových postav je však individuální záležitostí a připisování queer identity těmto postavám se děje spíše v rámci akademického či queer subkulturního diskurzu¹⁷, nežli u samotných gay a lesbických rodičů¹⁸.

¹⁵ Zikmund, Ladislav. 2005. *René & Boris, Příběh jednoho bonsaje a kaktusu, Komentovaný komiks o registrovaném partnerství*. Praha: Gay a lesbická liga. V elektronické verzi je možné komiks nalézt na internetových stránkách Partnerstvi.cz. *Komiks René a Boris*. 2005. [citováno 2009-10-14]. Dostupné z: <<http://www.partnerstvi.cz/tp-komiks/>>.

¹⁶ O jejichž vztahu hovoří v zábavně-publicistickém týdeníku České televize „Q“ Aleš Rumpel jako o vztahu dvou gayů. Rozhovor s Alešem Rumpem je možné shlédnout na internetových stránkách České televize. *Hračky a pohádky*. 2007.[citováno 2009-10-14]. Dostupné z: <<http://master.ceskatelevize.cz/program/10122779522-04.10.2007-22:45-1.html>>.

¹⁷Viz Vrbová, Lenka. 2009. „Večerničky“. *Gender Fuck Fest*. 3. října 2009. Praha. A reportáže pořadu České televize „Q“, díl s názvem *„Hračky a pohádky“* ze dne 4.10.2007.

¹⁸ Viz následující výzkum.

Nejen pohádková vyprávění pojednávající pomocí příběhu otevřeně o životě gay a lesbických subjektů se v Čechách doposud nevyskytují, avšak ani teoretické práce na toto téma nejsou součástí akademického bádání v oblasti dětské literatury.

Na dětskou literaturu jsou aplikována různá hlediska, nejčastěji se jedná o literárně-vědní, psychologické a v neposlední řadě také genderové. Prvně zmiňované je úzce provázáno s pohádkovým příběhem v otázce zkoumání pohádky jakožto specifického literárního žánru, zabývající se jeho vznikem, původem či historicky ovlivňovanou vnitřní strukturou (Šmahelová, 1999, Propp, [1928] 1999); druhé hledisko se převážně zabývá vlivem předčítaného či vyprávěného pohádkového příběhu na výchovu a vývoj primárně malých dětí (Badegruber, Pirkl, 1994, Černoušek, 1990, Peseschkian, 1999, von Franz, 1998). A za třetí genderové hledisko, v rámci něhož dochází k vzájemnému prolínání literárně-vědního, psychologického a genderového pohledu, kdy jsou pohádky a příběhy pro děti analyzovány jakožto specifický literární žánr, s určitým vlivem na vychovávané děti, a to s ohledem na genderové role mužů a žen.¹⁹

Příkladem takové genderové analýzy je také práce Lucie Jarkovské „*Role pohádek a dětské literatury v reprodukci genderových nerovností*“²⁰. Ačkoli Jarkovská uvádí, že pohádky jsou často vnímány jako svět fantazie, kde dochází k překračování hranic různých kategorií, neplatí to však univerzálně. Tradiční, ale i novodobé pohádky podle ní zachovávají tradičně vymezenou genderovou strukturu pomocí tradičně konstruovaných postav, které se stávají vzory pro dívky a chlapce, a jsou tak nositeli normativních představ o podobě genderových rolí a identit.²¹

Jarkovská podporuje svou argumentaci odkazem na text Elleny Gianini Belotti „*Hra, hračky a dětská literatura*“²². Podle Belotti a potažmo tedy i Jarkovské je „... dětská literatura včetně pohádek zodpovědná za diskriminační, reakcionářský, mizogynní a nehistorický postoj, který je o to horší, že si ho osvojují děti bez možnosti jeho kritické reflexe. Vzory předkládané

¹⁹ Viz příručka pro vyučující základních a středních škol pojednávající o roli postav nejen v pohádkových příbězích, ale také ve školních učebnicích a jejich vlivu na genderově senzitivní výchovu. Srov. Babanová, Anna, Jozef Miškolci. 2007. *Genderově citlivá výchova: Kde začít?*. Praha: Žába na prameni, o. s.

I přes svůj široký záběr se zde aplikovaná genderová perspektiva nezabývá otázkou lesbických a gay reprezentací v knihách pro děti.

²⁰ Jarkovská, Lucie. 2004. „Role pohádek a dětské literatury v reprodukci genderových nerovností“. In Igor Nosál (ed.) *Obrazy dětství v dnešní české společnosti: Studie ze sociologie dětství*. Brno: Barrister & Principal, s. 57-64.

²¹ Srov. tamtéž, s. 57.

²² Belotti, Ellena Gianini. [1973] 2000. „Hra, hračky a dětská literatura“. *Aspekt 1*: 22-30.

takovým typem literatury nejenže nepomáhají děti růst a postupně si organizovat svoji budoucí societu, ale blokují ho přímo v dětství“ (Belotti, [1973] 2000: 22).

Jako příklad předkládaného vzoru v dětské literatuře, který tedy podle Jarkovské blokuje děti přímo v dětství jsou dobré víly: „...ani dobré víly vědomě nepoužívají svoje vlastnosti, ale magickou moc, která jim byla dána do vínku bez jakéhokoli logického důvodu“ (Jarkovská, 2004: 61).

Takováto aplikace genderového hlediska na pohádky a pohádkové příběhy, je však v mnoha ohledech problematická, nejenže ulpívá čistě na popisné rovině pohádkových příběhů a nevnímá je jako mnohovýznamové texty, jako to činí například Marie-Louise von Franz či Bruno Bettelheim (von Franz, 1998, Bettelheim, 2000), ale předně upírá čtenářům a čtenářkám, posluchačům a posluchačkám jejich aktivní roli při utváření významu textu, jak o ní hovoří Stuart Hall (Hall, 1974).

O nejednoznačnosti pohádek a pohádkových příběhů a aplikaci genderového hlediska pojednává také práce Martina Járy „*Pohádka je svatá, aneb genderová kosa na pohádkové louce*“²³. Jára se v ní zmiňuje o třech pastech, které jsou v současné době líčeny na pohádky: dobro a zlo, genderová nerovnost, jednostrannost.

Sám pohádku vnímá jakožto zvláštní nepolapitelnou bytost: „Pohádka je tak bohatá, že si v ní každý najde svoje téma. Možná vždy to stejné, [...] nebo vždy jiné. Zároveň je tak chytrá, že se nedá lapit do sítě rozumu a rozumování. Chodí si, někdy létá nebo pluje po světě, jak chce. Nepolapitelná, neodolatelná, věčná bytost“ (Jára 2008:28).

Podle Járy je pohádkový děj často vnímán převážně jako souboj dobra se zlem, avšak pohádky nelze jednoznačně vidět pouze touto optikou, poněvadž v rámci nich dochází k mísení obou morálních kategorií. Jedním z příkladů je Mařenka z pohádky „*O perníkové chaloupce*“, která lstí vláká Ježibabu do pece. Na podporu svého argumentu Jára dále odkazuje k práci Bruna Bettelheima²⁴, a uvádí, že posilování osobnosti pomocí pohádkových příběhů probíhá nejen výběrem mezi dobrem a zlem, ale také nadějí, že i ten nejslabší může uspět.²⁵

²³ Jára, Martin. 2008. „Pohádka je svatá, aneb genderová kosa na pohádkové louce“. *Aperio* 7 (1): 27-29.

²⁴ Bettelheim, Bruno. 2000. *Za tajemstvím pohádek. Proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Lidové noviny, s.14.

²⁵ Srov. Jára, Martin. 2008. „Pohádka je svatá, aneb genderová kosa na pohádkové louce“. *Aperio* 7 (1): 27.

Stejně tak nelze jednoznačně odsoudit klasické pohádky za genderovou nekorektnost jako to činí například Lucie Jarkovská v případě *Červené Karkulky*²⁶. Jára oponuje a uvádí, že rozdělení rolí v této pohádce není jednoznačné, poněvadž v závěru se dozvídáme, že vůči Karkulce se v hlavní mocenské pozici nachází maminka.²⁷ Jára se dále se zmiňuje o *Sněhurce*, jejíž příběh se netýká pouze života v područí trpaslíků, jak uvádí Jarkovská (vlivem Belotti), ale také mocenského boje dvou žen.²⁸

Třetí pastí, o níž se Jára zmiňuje, je jednostrannost, kdy jsou pohádky vnímány jakožto jednoduchá vyprávění pro děti s jasným a tudíž jednostranným výkladem. Jára kritizuje pokusy vykládat pohádky popisně, během nichž dochází k ignoraci metafor a magických prvků, a odkazuje k práci Marie-Louise von Franz²⁹, která podle Járy v pohádkách a pohádkových příbězích pomocí Jungovských archetypů odhaluje řadu hlubších významů, a tak je tedy symbolický svět pohádek mnohem bohatší, nežli by mohl popisný jednostranný výklad postihnout.³⁰

Co se tedy týče analytického přístupu k pohádkám a pohádkovým příběhům, lze říci, že v rámci různých vědních oborů, ať již se jedná o literaturu, psychologii či genderová studia se tematika pohádky a pohádkového příběhu někdy ve větší, jindy v menší míře vyskytuje. Avšak podobný výzkum zabývající se gay a lesbickou tematikou ve spojení s dětskými pohádkovými příběhy, na něž by se bylo možné odkazovat, se u nás doposud neuskutečnil a podobně jako v zahraniční literatuře, je možné nalézt spíše odkazy na práce a publikace týkající se obhajoby gay a lesbické identity, rodičovství a výchovy dětí.

V rámci této práce se proto nebudu tématům gay a lesbické identity, rodičovství a výchovy dětí věnovat a podrobnou analýzu ponechám na odbornících a odbornících, kteří se jimi

²⁶ „Je to muž, kdo se objeví v pravou chvíli, se správnými schopnostmi na pravém místě, a dobrý konec je jeho zásluhou“ (Jarkovská 2004:61).

²⁷ „A Karkulka si svatosvatě umiňovala, že už jakživa neudělá, co jí maminka zakáže“. Grimm, Jacob, Wilhelm Grimm. [1812] 1990. *Pohádky bratří Grimmů*. Praha: Albatros, s. 18.

²⁸ Srov. Jára, Martin. 2008. „Pohádka je svatá, aneb genderová kosa na pohádkové louce“. *Aperio* 7 (1): 28.

²⁹ Franz, Marie-Louise von. 1998. *Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. Praha: Portál.

³⁰ Srov. Jára, Martin. 2008. „Pohádka je svatá, aneb genderová kosa na pohádkové louce“. *Aperio* 7 (1): 28-29.

dlouhodobě zabývají a celou situaci u nás pečlivě mapují.³¹ Ve vztahu k rodičovství a výchově dětí jsou to konkrétněji například práce Kateřiny Nedbálkové, Evy Poláškové či Věry Sokolové.³²

³¹ Viz například dokument zpracovaný Pracovní skupinou pro otázky sexuálních menšin ministryně pro lidská práva a národnosti menšiny Džamily Stehlikové *Analýza stavu lesbické, gay, bisexuální a transgender menšiny v ČR*. 2007. [citováno 2009-10-14]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/sexualni-mensiny/ANALYZA_final.pdf>.

³² Nedbálková, Kateřina. 2005. „Lesbické rodiny: Mezi stereotypem a autenticitou“. *Biograf* (38). [citováno 2009-10-14]. Dostupné také z: <<http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v3802>>.

Polášková, Eva. 2009. *Plánovaná lesbická rodina: rozhodovací proces jako klíčový aspekt přechodu k rodičovství*. Nepublikovaná disertační práce. Brno: MU. [citováno 2009-10-14]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/10743/fss_d/>.

Sokolová, Věra. 2004. „A co děti?...“: gay a lesbické rodičovství“. In Lenka Formánková, Kristýna Rytířová (eds.). *ABC feminismu*. Brno: NESEHNUTÍ, s. 81-96. Dostupné také z: <www.fhs.cuni.cz/gender/pdf/rodice.pdf>.

Sokolová, Věra. 2009. „Otec, otec a dítě: Gay muži a rodičovství“. *Sociologický časopis* 45 (1): 115-145. Dostupné také z: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/17508c1633916521de028b77d8493284090cb42f_517_SokolovaSC2009-1.pdf>.

Koning & Koning (Král a král)

„...Princ znaven dlouhými námluvami téměř usínal,
avšak když před něho předstoupila další princezna v doprovodu svého bratra,
princovo srdce náhle zaplesalo.
Nikoliv však při pohledu na princeznu, ale na jejího bratra.
Byla to láska na první pohled.
Princové se do sebe zamilovali...
A zanedlouho následovala královská svatba.
Od té doby žili spolu šťastně jako dva králové...“

(*Koning & Koning*, Linda de Haan, Stern Nijland³³)

V zahraniční literatuře pro děti můžeme nalézt řadu pohádek a příběhů s explicitním ztvárněním gay a lesbické tematiky, a to nejen v podobě dvou králů výše zmiňovaných, ale také například v knize dánské autorky Susanne Bösche „*Jenny lives with Eric and Martin*“³⁴ („*Jenny žije s Erikem a Martinem*“), která je vůbec první dětskou knihou, explicitně tematizující výchovu malé dívky gay rodiči, vydanou v roce 1981. Výchovu lesbickými rodiči doplňuje kniha s názvem „*Heather Has Two Mommies*“³⁵ („*Heather má dvě maminky*“) od americké autorky Lesléa Newman, následovaná o dva roky později knihou Michaela Willhoita „*Daddy's Roommate*“³⁶ („*Tatínkův spolubydliče*“).

Další dětská kniha s explicitní reprezentací gay tematiky, o níž se zmiňují také česká média, nese název „*And Tango Makes Three*“³⁷ („*A s Tangem jsme tři*“). Její autoři profesor psychiatrie Justin Richardson a dramatik Peter Parnell se nechali inspirovat skutečným příběhem dvou tučňáků z newyorské zoologické zahrady, kteří dokázali vysedět nabídnuté vajíčko a přivést tak na svět malého tučňáka. Autoři napsali pohádkový příběh, v němž se v hlavních rolích dvou

³³ De Haan, Linda, Stern Nijland. [2000] 2008. *Koning & Koning*. Haarlem: Gottmer.

³⁴ Bösche, Susanne. [1981] 1983. *Jenny lives with Eric and Martin*. London: Gay Men's Press.

³⁵ Newman, Lesléa. 1989. *Heather Has Two Mommies*. Boston: Alyson Books.

³⁶ Willhoite, Michael. 1991. *Daddy's Roommate*. Boston: Alyson Books.

³⁷ Richardson, Justin, Peter Parnell. *And Tango Makes Three*. New York: Simon & Schuster Children's Publishing.

samčích tučňáků, tatínků, vyskytují Roy a Silo, kteří na svět pomohli malému Tangovi a dále o něho společně pečují.

Kniha byla vydána již v několika jazycích v různých zemích a naplánované bylo též její vydání v Polsku. Na toto poslední vydání reagovala také české média, a to článkem Magdalény Sodomkové „*Homosexuální tučňáci zamířili k polským dětem*“³⁸ zveřejněném na zpravodajském serveru iDnes.cz. Autorka popisuje reakce rozhořčených Poláků, kteří knihu vnímají jako útok na tradiční rodinné uspořádání, a uvádí též reakci profesora Jagelonské univerzity v Krakově Zbigniewa Nęcki, který se snaží uklidnit veřejné mínění prohlášením, že děti krmené homosexuální stravou dávkovanou v pohádkách budou v dospělosti tolerantnější vůči menšinám, gayů tím však nepřibude.³⁹

Další článek o dvou tučňácích se dotazuje: „*Jaké čeká „gay“ tučňáky vyhnané z USA přivítání u dětí v katolickém Polsku? Dostane Tinky Winky nové kamarády?*“⁴⁰. Vzhledem k reakcím, které stihly knihu ve Spojených státech amerických, kde se v roce 2006 dostala na seznam nejkontroverznějších knih roku a byla vyřazena z řady dětských knihoven či je půjčována někde jen prezenčně a pod dohledem dospělé osoby, není očekáváno v přísně katolickém Polsku příliš přívětivé přijetí, ne-li hrozící zákaz, jako tomu bylo v případě postavičky Tinky Winky z britského seriálu Teletubbies.⁴¹

O sporu kolem fialové postavičky Tinky Winky ze seriálu Teletubbies blíže informuje na svém blogu ředitel Českého centra v Berlíně Martin Krafl⁴². Spor se podle něho týkal „sporné“ sexuální orientace, která se díky tomu, že Tinky Winky často vystupuje s červenou kabelkou stala předmětem zkoumání Úřadu na ochranu práv dítěte. Ewa Sowińska, ředitelka Úřadu, si totiž všimla, že Tinky Winky nosí dámskou kabelku, a přitom se jí zdá, že je to chlapec. Nejprve ji prý napadlo, že kabelka musí chlapci překážet, později se však dozvěděla, že se může jednat o jakýsi

³⁸ Sodomková, Magdaléna. 2008. *Homosexuální tučňáci zamířili k polským dětem*. [citováno 2009-10-14]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/homosexualni-tucnaci-zamirili-k-polskym-detem-fq8-zahranicni.asp?c=A081119_073613_zahranicni_lf>.

³⁹ Srov. tamtéž.

⁴⁰ *Jaké čeká „gay“ tučňáky vyhnané z USA přivítání u dětí v katolickém Polsku? Dostane Tinky Winky nové kamarády?* 2009. [citováno 2009-10-14]. Dostupné z: <http://ganyma.cz/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=2&Itemid=89>.

⁴¹ Srov. tamtéž. A dále více na American Library Association. 2009. *Attempts to remove children's book on male penguin couple parenting chick continue*. [citováno 2010-06-10]. Dostupné z: <<http://www.ala.org/ala/newspresscenter/news/pressreleases2009/april2009/nlw08bbtopten.cfm>>.

⁴² Krafl, Martin. 2007. *Měl bych mít kabelku?* [citováno 2009-10-14]. Dostupné z: <<http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/martin-krafl.php?itemid=858>>.

homosexuální podtext. Ustavená zvláštní komise specialistů tak zjišťovala, zda se v seriálu Teletubbies neobjevuje propaganda homosexuality.⁴³

Nejen v Polsku však stíhá neblahé přijetí širší veřejnosti dětské příběhy ať již s explicitním či implicitním ztvárněním gay a lesbické tematiky. Například návštěvnice jedné americké knihovny ve své stížnosti žádala vedení knihovny, aby zvážilo vlastnictví publikace „*Uncle Bobby's Wedding*“⁴⁴ („*Svatba strýčka Bobbyho*“) a její zařazení mezi obrázkové knihy pro děti. Podle ní v příběhu dochází k normalizaci gay manželství a pro tak malé děti (2 - 7 let), jimž je určena, je zcela nevhodná.⁴⁵

Těž knihy „*Heather has two mommies*“ a „*Daddy's Roommate*“ byly v další americké knihovně podrobeny cenzuře. Kdy na základě stížnosti tří set čtenářů a čtenářek knihovny byly tyto knihy přesunuty z oddělení pro děti do části knihovny vymezené knihám pro dospělé.⁴⁶

V podobném duchu se nesou reakce také na ostatní knihy zachycující v explicitní podobě gay a lesbickou tematiku. Například Susanne Bösche, autorka knihy „*Jenny lives with Eric and Martin*“ v článku pro britský Guardian rozhořčeně uvádí, že se její kniha stala zbraní v rukou politických opozic, a v Británii je považovaná čistě jako propaganda homosexuality, ačkoli jejím původním záměrem bylo pouze poskytnout dětem příležitost dočíst se o dalším možném způsobu rodinného uspořádání. Na základě vlastního výzkumu zjistila, že v Dánsku žije řada gay a lesbických rodičů či rodičů rozvedených, kteří uvítají dětskou knihu tematizující rozličná rodinná uspořádání.⁴⁷

⁴³ Srov. Krafl, Martin. 2007. *Měl bych mít kabelku?* [citováno 2009-10-14]. Dostupné z: <<http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/martin-krafl.php?itemid=858>>.

Další informace o kauze *Tinky Winky* je možné nalézt také v článku „*Poláci šetří, zda tinky Winky z Teletubbies není gay*“. 2007. [citováno 2009-10-14]. Dostupné z: <<http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/115855-polaci-setri-zda-tinky-winky-z-teletubbies-neni-gay.html>>.

⁴⁴ Brannen, Sarah S. 2008. *Uncle Bobby's Wedding*. New York. Putnam Juvenile.

⁴⁵ O celém případě informuje na svém blogu ředitel knihovny Jamie LaRue. LaRue, Jamie. *Uncle Bobby's Wedding*. [citováno 2009-10-14]. Dostupné z: <<http://jaslarue.blogspot.com/2008/07/uncle-bobbys-wedding.html>>.

⁴⁶ O tom, jak celý případ probíhal se můžete dočíst v jeho záznamu. 2000. [citováno 2010-06-10]. Dostupné z: <<http://www.ahcuah.com/lawsuit/federal/sund.htm>>.

⁴⁷ Srov. a více Susanne Bösche. 2000. *Jenny, Eric, Martin . . . and me*. [citováno 2010-06-10]. Dostupné z: <<http://www.guardian.co.uk/books/2000/jan/31/booksforchildrenandteenagers.features11>>.

Ačkoli je v zahraničí pohádkových knih s explicitní reprezentací gay či lesbických subjektů nemalé množství⁴⁸ (výše zmíněné byly jen vybrané příklady a reakce na ně), výzkum, v němž by byli gay či lesbičtí rodiče dotazováni na otázky týkající se dětské literatury, se mi nepodařilo nalézt. Nejčastější odkazy směřovaly, podobně jako u nás, k pracím obhajujícím gay a lesbickou identitu, rodičovství a výchovu dětí jako takové.⁴⁹

Výjimku tvořila práce Rogera Clarka a Heather Fink „*Picture This: A Multicultural Feminist Analysis of Picture Books for Children*“⁵⁰. Clark a Fink se zaměřují na dětské obrázkové knihy z hlediska multikulturního feminismu a vymezují se přitom proti dřívějším bádáním v rámci liberálního feminismu, která se předně zaobírala rovnými příležitostmi dívek a chlapců a nestereotypním zobrazováním obou skupin. Většina studií tohoto typu odkazovala k textu „*Sex-role socialization in picture books for preschool children*“⁵¹ od Lenore J. Weitzman, která poukazovala na stereotypní zobrazování dívek jakožto pasivních a vyskytujících se převážně v prostředí domova.⁵²

Clark a Fink se též vymezují proti výzkumům dětské literatury vedených optikou feminismu difference, které přisuzují určité vlastnosti dívkám a určité vlastnosti chlapcům.

⁴⁸ Viz například: GLSEN. 1999. *Annotated Bibliography of Children's Books With Gay and Lesbian Characters Resources for Early Childhood Educators and Parents*. [citováno 2010-06-10]. Dostupné z: <<http://www.glsen.org/cgi-bin/iowa/educator/library/record/27.html>>.

Beyond Heather Has Two Mommies: Picture Books with Lesbian and Gay Parents. 2010. [citováno 2010-06-10]. Dostupné z: <<http://www.amazon.com/Beyond-Heather-Has-Two-Mommies/lm/AB4DEFQB799P>>.

⁴⁹ Viz například texty:

Allen, R. Katherine, David H. Demo. 1995. „The Families of Lesbians and Gay Men: A New Frontier in Family Research“. *Journal of Marriage and the Family* 57 (1), s. 111-127. Dostupné také z internetové databáze JSTOR: <<http://www.jstor.org/stable/353821>>.

Gabb, Jacqui. 2005. „Lesbian M/Otherhood: Strategies of Familial-linguistic Management in Lesbian Parent Families“. *Sociology* 585 (39). Dostupné také z internetové databáze Sage: <<http://soc.sagepub.com/cgi/content/abstract/39/4/585>>.

Hicks, Stephen. 2005. „Queer Genealogies: Tales of Conformity and Rebellion amongst Lesbian and Gay Foster Carers and Adopters“. *Qualitative Social Work* 293 (4). Dostupné z internetové databáze Sage: <<http://qsw.sagepub.com/cgi/content/abstract/4/3/293>>.

⁵⁰ Clark, Roger, Heather Fink. 2004. „Picture This: A Multicultural Feminist Analysis of Picture Books for Children“. *Youth Society* 102 (36): 102-125. Dostupné z internetové databáze Sage: <<http://yas.sagepub.com/cgi/content/abstract/36/1/102>>.

⁵¹ Weitzman, J.Lenore, Deborah Eifler, Elizabeth Hokada, Catherine Ross. 1972. „Sex-Role Socialization in Picture Books for Preschool Children“. *American Journal of Sociology* 77: 1125-1150.

⁵² Srov. Clark, Roger, Heather Fink. 2004. „Picture This: A Multicultural Feminist Analysis of Picture Books for Children“. *Youth Society* 102 (36): 102-103. Dostupné z internetové databáze Sage: <<http://yas.sagepub.com/cgi/content/abstract/36/1/102>>.

Jednalo se o práce vycházející převážně z textu Carol Gilligan „*In Different Voice*“⁵³ („*Jiným hlasem*“) pojednávajícím o odlišném morálním vývoji dívek a chlapců.⁵⁴

Perspektiva multikulturního feminismu, kterou zastávají Clark a Fink, v sobě oproti tomu skrývá zájem o otázky spojené se sexismem, rasismem, třídní příslušností či heterosexismem, a o způsoby rezistence vůči nim, které jsou pro každého jedince odlišné. Dětské obrázkové knihy podle nich přinášejí jak autorkám a autorům, tak ilustrátorkám a ilustrátorům prostor k vyjádření vlastní rezistence vůči útlaku či popsání dalších možných způsobů vyjednávání.

Cílem výzkumu bylo tedy zjistit, jakým způsobem jsou reprezentovány postavy z etnických minorit, z nižších tříd či neheterosexuálně orientované, a to nejen lokalizované ve Spojených státech, ale i v jiných zemích, a jakým způsobem se se svou každodenní životní situací vyrovnávají. Clarkovi a Fink, jak sami uvádějí, nešlo o ověřování předem daných hypotéz, spíše se jednalo o naslouchání individuálním příběhům a postojům popsaným a zobrazeným v dětských pohádkových knihách.⁵⁵

Výzkum se nakonec uskutečnil na třiceti třech vybraných knihách⁵⁶, a bylo zjištěno, že postavy z pohádkových příběhů řeší své životní situace velice osobitým a individuálním způsobem, a to s ohledem na danou situaci. Nejčastěji však bylo možné vypořádat dvě strategie: explicitní zobrazení dané problematiky a oslavu odlišnosti.

Ve většině případů, reprezentace, ať již výtvarná či literární, varovala dětské čtenářstvo před tím, aby se jakákoli odlišnost stala příčinou internalizovaného útlaku. Clark a Fink při analýze výzkumu odkazují k zastánkyni multikulturního feminismu bell hooks⁵⁷, která podle nich

⁵³ Gilligan, Carol. 1982. *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge: Harvard University Press.

⁵⁴ Srov. Clark, Roger, Heather Fink. 2004. „Picture This: A Multicultural Feminist Analysis of Picture Books for Children”. *Youth Society* 102 (36): 103. Dostupné z internetové databáze Sage: <<http://yas.sagepub.com/cgi/content/abstract/36/1/102>>.

⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 104-107.

⁵⁶ Přičemž se Clark a Fink snažili postihnout co nejširší spektrum životních příběhů pojednávajících například o rasismu, homofobii, chudobě, apod. Podstatná byla též reflexe současné situace, proto až na několik výjimek nebyly vybrané dětské knihy starší patnácti let. Úplný seznam projednávaných dětských knih s několika řádkovými anotacemi je možné nalézt v příloze výzkumu. Clark, Roger, Heather Fink. 2004. „Picture This: A Multicultural Feminist Analysis of Picture Books for Children”. *Youth Society* 102 (36): 116-123. Dostupné z internetové databáze Sage: <<http://yas.sagepub.com/cgi/content/abstract/36/1/102>>.

⁵⁷ hooks, bell. 1997. *bell hooks: Cultural criticism and transformation* [Film]. Northhampton, MA: Media Education Foundation.

poukazuje na negativní dopady sebe pojmání, jakožto utlačované osoby a na základě toho ustavování určitých koalic utlačovaných, v rámci nichž dochází k internalizaci systémů útlaku.⁵⁸

Oslava rozmanitosti se objevovala ve většině zkoumaných dětských knih, stejně jako v knize pojednávající o afro-americké dívce a jejích neposedných kudrnatých vlasech, „*Happy to Be Nappy*“⁵⁹ („*Šťastná s kudrlinkami*“), kterou sama bell hooks napsala.⁶⁰

Ačkoliv byli autorky a autoři, ilustrátorky a ilustrátoři dětských knih motivováni při své tvorbě k tomu, aby zabránili bujení předsudků v myslích čtenářek a čtenářů, posluchaček a posluchačů dětských knih, ne vždy se jim to však podařilo v rámci širší společnosti, kde se často oslava rozmanitosti dostává do pozice kontroverze. Clark a Fink uvádějí mimo jiné příklad knihy „*Daddy's Roommate*“ od Michaela Willhoita vyprávějící příběh o vztahu chlapce se svým otcem a jeho spolubydlícím Frankem. Vzhledem k otevřeným prohlášením „tatínek a Frank jsou gayové“, „být gayem je jen dalším druhem lásky“ či „láska je nejlepším projevem štěstí“ společně s faktickými ilustracemi mužsko-mužské lásky se kniha Michaela Willhoita dočkala neblahého přijetí veřejnosti. A Americká asociace knihoven (ALA) ji umístila na druhé místo v seznamu sta nejkontroverznějších knih let 1990 - 1999. V první desítce tohoto seznamu se také umístila kniha Lesléa Newman a Diany Souzy „*Heather Has Two Mommies*“ za otevřené přijímání lesbického mateřství.⁶¹

Podle Clarka a Fink je podstatné také zmínit fakt, že nejen otevřená reprezentace a oslava rozmanitosti jsou jedinými způsoby rezistence vůči potenciálnímu útlaku, ale také síla vlastní imaginace a fantazie, která je schopna zajistit svobodu jedinci, který jí disponuje. Jako příklad uvádějí příběh etiopské pohádky „*Fire on the Mountain*“⁶² („*Oheň v horách*“), v němž sluha Alemayu díky své imaginaci, schopnosti představit si hřejivý oheň, přežije mrazivou noc osamocen v horách.⁶³

⁵⁸ Srov. Clark, Roger, Heather Fink. 2004. „Picture This: A Multicultural Feminist Analysis of Picture Books for Children”. *Youth Society* 102 (36): 109. Dostupné z internetové databáze Sage: <<http://yas.sagepub.com/cgi/content/abstract/36/1/102>>.

⁵⁹ hooks, bell. Ilustrace Chris Raschka. 1999. *Happy to Be Nappy*. New York: Hyperion Books for Children.

⁶⁰ Srov. Clark, Roger, Heather Fink. 2004. „Picture This: A Multicultural Feminist Analysis of Picture Books for Children”. *Youth Society* 102 (36): 109-110. Dostupné z internetové databáze Sage: <<http://yas.sagepub.com/cgi/content/abstract/36/1/102>>.

⁶¹ Srov. tamtéž.

⁶² Kurtz, Jane. Ilustrace E. B. Lewis. 1994. *Fire on the Mountain*. New York: Simon & Schuster Books.

⁶³ Srov. Clark, Roger, Heather Fink. 2004. „Picture This: A Multicultural Feminist Analysis of Picture Books for Children”. *Youth Society* 102 (36): 115. Dostupné z internetové databáze Sage: <<http://yas.sagepub.com/cgi/content/abstract/36/1/102>>.

Díky práci Clarka a Fink, je patrné, že v dětské zahraniční literatuře existuje řada knih zabývajících se různými životními situacemi, zpracovávají nejen gay a lesbickou tematiku, ale také téma etnické příslušnosti⁶⁴, věku⁶⁵, třídní příslušnosti⁶⁶ či fyzické a mentální zdatnosti⁶⁷.

Patrné je též, a to nejen z výzkumu Clarka a Fink, že zvláště knihy s explicitním ztvárněním gay a lesbické tematiky ve velké míře provází negativní kritická reakce většinové společnosti.

Nicméně autorky a autoři, ilustrátorky a ilustrátoři knih pro děti se snaží při své tvorbě těmto negativním postojům čelit. Jejich způsob rezistence se odráží v explicitním tematizování a zobrazování rozmanitých životních příběhů, oslavě odlišnosti a v neposlední řadě zvýznamnění schopnosti fantazie a imaginace.

Ačkoli je výzkum Clarka a Fink odlišný od mnou zamýšleného výzkumu, obsahová analýza textů a ilustrací knih pro děti se metodicky liší od polostrukturovaných rozhovorů s lesbickými a gay rodiči, i přesto se zde bylo možné inspirovat. A to předně ochotou naslouchat každému jednotlivému příběhu autorky a autora, ilustrátorky a ilustrátora bez předešlých přesně vymezených hypotéz a kategorizací. Podobně se výzkum této práce snaží bedlivě naslouchat individuálním „příběhům“ dotazovaných lesbických a gay rodičů, v nichž budou tematizovat své strategie v otázkách týkajících se pohádek a pohádkových příběhů pro děti, které právě předčítají či vyprávějí svým dětem.

⁶⁴ Siegelson, Kim L. Ilustrace Brian Pinkney. 1999. *In the Time of the Drums*. New York: Hyperion Books for Children.

⁶⁵ Morrison, Toni, Slade Morrison. Ilustrace Giselle Potter. 1999. *The Big Box*. New York: Hyperion Books for Children.

⁶⁶ Bartone, Elisa. Ilustrace Ted Lewin. 1993. *Peppe the Lamp Lighter*. Lee & Shepard Books.

⁶⁷ Smith, Lucia. Ilustrace Chuck Hall. 1979. *A Special Kind of Sister*. New York: Holt, Rinehart & Winston.

Pohádky a pohádkové příběhy

„...v pohádkách jakýmsi zvláštním způsobem přestává být cizí motiv cizím motivem, mytologická tradice mytologií, sen pouhým snem a skutečnost pouhou skutečností, [...] všechny tyto momenty se rozplynuly v něčem, co by se mohlo nazvat obecnou pohádkovou matérií.“

(Karel Čapek⁶⁸)

Pokusme se tedy četbu oné obecné pohádkové matérie vnímat jako filozofickou četbu ve smyslu Jean-François Lyotarda, jako četbu, která je autodidaktická, která je ve vztahu k textu něčím, co znejišťuje, je cvičením v trpělivosti a v naslouchání.⁶⁹ „... je něco, s čím člověk není nikdy hotov, [člověk] je vždy znovu právě jen na začátku, nečetl to, co četl“ (Lyotard, 1993: 86).

Tato schopnost naslouchání je neodmyslitelně spojena se schopností vracet se zpátky, „ztrácet svoji dobrou formu“ (Lyotard, 1993: 86), opětovně přezkoumávat. Lyotard používá pojem *propracovávání*, které je charakteristické pro trpělivou četbu, a spočívá v určité anamnéze, „v hledání toho, co zůstává ještě nemyšlené ve chvíli, kdy je to už myšleno“ (Lyotard 1993: 87).

Trpělivost je však podle Lyotarda pro řadu lidí velice těžko přijatelnou vlastností, člověk obtížně snáší, že se nedostává vpřed (odhadnutelným a zjevným způsobem), že neustále jen začíná a nezapadá tak do systému perspektivnosti, výkonnosti, vývoje či rychlosti. Účinným předpokladem k trpělivému filosofování je podle něj takzvané „dětství myšlení“, pro něž je charakteristická otevřenost obnovovanému tázání.⁷⁰ Sám si klade otázku, pokud by tedy filosofování znamenalo podřízení se požadavku návratu k dětství myšlení, co nastane, pokud myšlení již žádné dětství nemá, pokud nejsou lidé nakloněni k trpělivosti, anamnéze a k tomu, aby začínali vždy opětovně od počátku.⁷¹

V rámci odpovědi uvádí, že rozšiřování praxe anamnézy a propracovávání není možné spojovat s verbováním stoupců, výklad je lepší vést pomocí otázek a odpovědí, někdy je

⁶⁸ Čapek, Karel. 1984. „K teorii pohádky“. In *Marsyas, jak se co dělá*. Praha: Československý spisovatel, s. 101.

⁶⁹ Srov. Lyotard, Jean-François. 1993. „Adresa k běhu filosofování“. In *O postmodernismu. Postmoderno vysvětlované dětem. Postmoderní situace*. Praha: Filosofický ústav AV ČR, s. 86.

⁷⁰ Podle Lyotarda člověk nemůže pouze odosobněným způsobem, předzásoben určitými informacemi a znalostmi, přistupovat k vybranému tématu či otázce, aniž by jí byl sám (znovu od začátku) dotazován. „Tedy aniž by v sobě znovu oživil ono období dětství, které je obdobím potencialit myšlení“ (Lyotard 1993: 86).

⁷¹ Srov. a více Lyotard, Jean-François. 1993. „Adresa k běhu filosofování“. In *O postmodernismu. Postmoderno vysvětlované dětem. Postmoderní situace*. Praha: Filosofický ústav AV ČR, s. 85-89.

účinnější argumentovat sám, jindy je možné vést dialog s „přáteli idejí“. Nutné je však mít vždy na zřeteli požadavek anamnézy, znejist'ování daného a propracovávání, neboli „hledání svého dětství kdekoli, i mimo dětství“ (Lyotard, 1993: 91).

K pohádkám a pohádkovým příběhům je tedy možné přistupovat způsobem neustálého propracovávání se, ztrácení se a opětovného nalézání, pomocí filozofické četby, jak o ní hovoří Jean-François Lyotard. Tento přístup k obecné pohádkové materii pomocí filozofické četby je možné propojit s pohledem na pohádku a pohádkové příběhy jakožto na svébytná umělecká díla, jimiž se každý jednatel individuálním způsobem propracovává.

Podle Bruna Bettelheima totiž „potěšení, které zažíváme, když si dopřejeme naslouchat pohádce, a okouzlení, které pociťujeme, nevyplývá pouze z psychologického významu příběhu (ač i ten k tomu přispívá), ale z literárních kvalit pohádky jako uměleckého díla“ (Bettelheim, 2000: 16).

Význam určitého uměleckého díla a stejně tak význam vybrané pohádky je odlišný pro každého jedince, a liší se též v různých okamžicích jeho života: „...z téže pohádky si dítě bude brát různé významy podle potřeb a zájmů dané chvíle. Bude-li mít příležitost, vrátí se ke stejné pohádce, jakmile bude připraveno staré významy rozšířit nebo je nahradit novými“ (Bettelheim, 2000: 16).

Pohádkám, podobně jako uměleckým dílům, jsou podle Bettelheima vlastní charakteristiky jako rozmanitost, bohatství a hloubka, které ve velké míře přesahují to, co z nich může vyčíst pečlivé rozumově zdůvodněné bádání. Jedinečná hodnota pohádek jakožto uměleckých děl podle něho spočívá v nabízení nových dimenzí dětskému způsobu vnímání.⁷² Neboli se slovy Miroslava Petříčka:

“Zdá se totiž, že právě umělecká tvorba se z různých stran a různými prostředky vždy pokouší obkroužit to, co je zde, a přitom se nedá uchopit, co se nabízí, a současně mizí. Umělecké dílo je jakoby místem, v němž tato nepřítomnost v přítomném poukazuje sama k sobě. Čím dokonalejší umělecké dílo, tím je v něm více přítomna tato zvláštní plná prázdnota, tento „nedostatek“, který tkví v tom, že vlastní střed uměleckého díla nelze nikde lokalizovat, protože se ukazuje mnohem spíše jako to, co je dílem „nedořečené“, a potud v něm chybí” (Petříček jr., 1993: 76).

Pohádky a pohádkové příběhy jakožto umělecká díla přispívají též k rozvoji poetické fantazie, o níž hovoří Jacob Streit, podle něhož poetickou fantazií oplývá poetický člověk, který

⁷² Srov. Bettelheim, Bruno. 2000. *Za tajemstvím pohádek. Proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Lidové noviny, s. 22-23.

si uchoval dar pohádkového věku, „... jedná se nejen o schopnost žasnout, ale také o schopnost „otevírat duševní brány kráse, ponořit se do kvetení, zrodu a zániku přírody, či do jejích barevných a tvarových projevů“ (Streit, 2003: 140).

Ten, kdo však ztratil schopnost žasnout, ztratil také pokoru a tím i opravdovou úctu a ohleduplnost k ostatním lidem, poznamenává Streit. Sám si poté předkládá oponentskou otázku, zda je přesvědčen o tom, že dětské pohádky dokáží vyřešit takto komplexní civilizační problém, jako je ztráta schopnosti úžasu. V odpovědi uvádí, že je o kladném vlivu pohádky přesvědčen, rozumíme-li pod pohádkou nejen klasické pohádkové příběhy, ale každé úsilí o to, abychom dětem poeticky zprostředkovali svět rozmanitých obrazů.⁷³

Na fantazii, obrazotvornost a schopnost úžasu, které mohou být umocněny pomocí pohádkového příběhu poukazuje také Else Müller. Podle ní v současné době poetická stránka zůstává zanedbávána na úkor stránky vědomostní a technické, ačkoli je neoddělitelnou součástí našich životů. Bez fantazie a jejích vizí bychom se jen stěží obešli.⁷⁴ Vnímá pohádky jako nevyčerpatelný zdroj inspirace pro dětskou fantazii:⁷⁵ „...jsou potravou pro dětskou duši, děti pohádky potřebují. Děti i pohádky k sobě totiž neoddělitelně patří“ (Müller, 2001: 20).

Definovat však pohádku či pohádkový příběh jako takový je nesnadný úkol, jemuž se většina autorů a autorek píšících o pohádkách a příbězích pro děti různými oklikami vyhýbá. Ani tato práce se z respektu k neznámému neuchýlila k žádným vyčerpávacím definicím, nýbrž se spíše odvolává na charakteristiky a přístupy s pohádkou spojované, které pak budou nápomocné v další analytické práci. Zmiňován byl již přístup k pohádkovým příběhům pomocí filozofické četby, četby pohádky jakožto uměleckého díla a četby podporující poetickou fantazii.

Všechny tyto charakteristiky souhrnně poukazují na fakt, že pohádky a pohádkové příběhy nejsou jednoznačná vyprávění s fixním významem, ale mnohovýznamové a mnohovrstevnaté texty, jejichž význam je fluidní a opakovaně utvářený předcítáním, neboli

⁷³ Srov. a více Streit, Jacob. 2003. *Proč děti potřebují pohádky*. Hranice: Fabula, s. 141.

⁷⁴ Pro fantazii je podle Müller charakteristické, že se stává významným hnacím pohonem sociálního, politického i kulturního vývoje. Překračuje všechny dimenze lidského bytí. Stává se kreativní silou namířenou do budoucnosti, která nabízí životu „zde“ a „nyní“ životní sílu a energii. Srov. Müller, Else. 2001. *Příběhy z měsíční houpačky*. Praha: Portál, s. 20.

⁷⁵ Podobné pojetí pohádky a pohádkových příběhů je možné nalézt také například v následujících textech zabývajících se pohádkami a příběhy pro děti ze sociálně-psychologického hlediska:

Černoušek, Michal. 1990. *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros.

Badegruber, Bernd, Friedrich Pirkel. 1994. *Příběhy pomáhají s problémy*. Praha: Portál.

Hoskovicová, Simona, Iva Štětovská. „Příběhy a jejich síla v životě dítěte“. *Aperio* 7 (1): 31-33.

Franz, Marie-Luise von. 1998. *Psychologický výklad pohádek. Smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. Praha: Portál.

aktivním zapojením čtenářek a čtenářů či posluchaček a posluchačů. Rozmanitost a různorodost příjemců pohádek odvislá od rozličných sociálních systémů a kontextů, v nichž se nacházejí, se prolíná také do významů, jež při čtení pohádkových příběhů vznikají.

Text pohádkového příběhu tak nemůže být chápán jakožto uzavřená jednotka nesoucí dominantní význam, nýbrž jak uvádí Stuart Hall, je nutné odmítnout determinaci samotným textem a přiznat aktivní roli příjemce textu při utváření jeho významu. A to vzhledem k faktu, že dekódování (připisovaný význam předčítanému či vyprávěnému textu) nesleduje přesné zakódování textu, nýbrž je ovlivněno kontextem a sociální pozicí předčítajícího či naslouchajícího jedince.⁷⁶

Hall se zmiňuje o možných způsobech čtení, které nejsou v souladu s *preferovaným* čtením, v rámci něhož jsou plně sdíleny, přijímány a dále reprodukovány předkládané textové kódy. Způsobem čtení, které tuto hegemonii narušuje, je čtení *vyjednávané*, při němž je *preferované* čtení částečně narušováno čtenářovou reflexí vlastních zkušeností a postojů s ohledem na osobní lokaci. *Preferovanému* čtení zcela odporuje *opoziční* čtení (neboli také subverzivní čtení), které se vzpírá dominantním kódům, odmítá je a vytváří si vlastní alternativní čtení.⁷⁷

Je však nutné podotknout, že i toto subverzivní čtení se odehrává v rámci spleťtých sítí určitého systému, o nichž hovoří Michel Foucault. Podle Pavla Barši však není nutné uchýlovat se k paranoidní interpretaci Foucaultova pojetí systému, nýbrž je možné ho interpretovat tak, „že jsme v určitých sítích, které se táhnou donekonečna: jednu síť rozpleteme a nevědomky se zapleteme do další. To rozplétání a zaplétání probíhá neustále – a v tom je vlastně ta svoboda... Svoboda není někde „pod“ či „za“ tou strukturou, v budoucnosti, až to definitivně rozpleteme. Svoboda je v té činnosti, v neustále transformaci“ (Barša: 2006).

V neustálém pohybu, proudění a propracovávání přistupujme tedy k pohádkám a pohádkovým příběhům, jejichž významy mohou být fluidní a proměnlivé podle každého jedince, jenž je právě předčítá, či jim naslouchá. Je totiž možné, že „v prožitku nového ve známém a neustále se ztrácející hloubky nepřítomného v tom, co máme před očima, se skrývá mnohem víc, než se na první pohled zdá. [...] nejde jen o vzpomínky anebo umělecká díla. Pokud mu vskutku porozumíme, můžeme se naučit něčemu jinému a snad i podstatnému“ (Petříček jr., 1993: 77).

⁷⁶ Hall, Stuart. 1974. „The Television Discourse – Encoding and Decoding“. *Education and Culture* (25).

⁷⁷ Srov. a více tamtéž.

Nomádké putování před usnutím

„... nepřítomné, které se nám postupně zpřítomňuje, není něco, čeho bychom se měli nebo mohli zmocňovat. Strom, který se nám náhle ukázal, pouze čekal až k němu zabloudí náš zrak a konečně pronikne za jeho známou přítomnost, protože jen tehdy k nám může mluvit. A přestaneme-li se do věci dobývat, může se stát, že dokážeme vidět průzračný vzduch a slyšet ticho.“

(Miroslav Petříček jr.⁷⁸)

Název „*Nomádké putování před usnutím*“ v sobě skrývá několik rovin, předně se však jedná o odkaz k teoretickému konceptu nomadismu a nomádkého subjektu ve smyslu, jak o nich hovoří Rosi Braidotti. Nomadismus je nejen jejím teoretickým východiskem, ale také existenciální podmínkou každodenního života, která se prolíná do způsobu jejího myšlení.⁷⁹

Inspirována Gillem Deleuzem a Félixem Guattarim, přichází Braidotti s konceptem „nomádkého subjektu“⁸⁰, jakožto teoretickým ztvárněním současné subjektivity. Podle ní se jedná o politicky informovaný alternativní popis subjektivity, díky němuž se můžeme naučit nově smýšlet o subjektu.⁸¹

Braidotti si pokládá řadu otázek týkajících se onoho „nového“, například jakým způsobem se dopracovat k novým možnostem, jaká paradigmatata mohou být nápomocna, do jaké míry je vědecká racionalita skutečně nepoužitelná či o kolik je umělecká kreativita účinnější. Její odpověď se nese v duchu poststrukturalistické generace, kdy zdůrazňuje omezení

⁷⁸ Petříček jr., Miroslav. 1993. „Úvaha o vzpomínce a toulání“. In *Znaky každodennosti, čili krátké řeči téměř o ničem*. Praha: Hermann & synové, s. 78.

⁷⁹ Rosi Braidotti píše několika jazyky, jak sama říká „... má práce badatelky nemá mateřský jazyk“ (Braidotti, 1994: 1). Pochází z Itálie, v minulosti žila v Austrálii a v současné době žije a působí v nizozemském Utrechtu. Srov. a více Braidotti, Rosi. 1994. *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press, s. 1.

⁸⁰ Konceptualizace „nomádkého subjektu“ zde bude vycházet převážně z textu:

Braidotti, Rosi. 1994. *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press.

⁸¹ Braidotti se zmiňuje také o Donně Haraway, která zvolila podobný postup, a to alternativní ztvárnění subjektu v podobě kyborga. Srov. a více Braidotti, Rosi. 1994. *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press, s. 1-3.

logocentrického přístupu a obrací svou pozornost k odlišnému způsobu reprezentace. Tím se pro ni stává politická imaginace, která v sobě skýtá obohacující sílu směřující k „novému“.⁸²

Výběrem mytické postavy, jakou je nomádský subjekt, se Braidotti snaží vypořádat s konvenčním přístupem k teoretickému a zvláště filozofickému bádání. Snaží se poukázat na nestálost konceptů, které jsou běžně považovány za fixní a neměnné.

„Nomádský subjekt je mýtus, jakási politická fikce, která mi umožňuje opětovně přemýšlet o ustavených kategoriích a zažitých zkušenostech a přenést se přes ně. Dochází tak k rozostření hranic, aniž bychom za sebou zcela spálili mosty. Implicitně se v mé volbě nomádského subjektu skrývá víra v potenciál a relevanci imaginace, tvorbu mýtu, jakožto způsobu vystoupení z politických a intelektuálních stagnací této postmoderní doby“ (Braidotti, 1994: 4-5).

Ačkoli je obraz nomádského subjektu inspirován kulturami a zkušenostmi lidí, kteří skutečnými nomády jsou, nomádský subjekt v pojetí Braidotti nemusí nutně cestovat do vzdálených krajů.

„...nomadismus, o němž se zde jedná, se týká kritického přemýšlení/vnímání, které odolává zabřednutí do společensky kódovaných módů myšlení a jednání. Ne všichni nomádi musí nutně cestovat po světě, velká dobrodružství se mohou odehrávat, aniž bychom fyzicky opustili vlastní domov. Určující pro nomádský subjekt je subverze zaběhlých konvencí, nežli skutečný akt cestování“ (Braidotti, 1994: 5).

Ano, nomádský subjekt nemusí cestovat do vzdálených krajů, jeho pohyb se může odehrávat na různých úrovních. Nutné je však také poznamenat, že neustálý pohyb nečiní z nomádského subjektu bezdomovce, nýbrž naopak mu poskytuje příležitost cítit se doma tam, kde se právě nachází.

„Jakožto intelektuální styl se nomadismus nezabývá pojmem bezdomovectví, ale spíše schopností vytvoření vlastního domova kdekoli je to jen možné. Nomád si s sebou nese sounáležitost, kamkoli jde, a tak si může vytvořit domov téměř kdekoli se bude nacházet“ (Braidotti, 1994: 16).

Vědoma si rizika hry se slovy a neukotvenosti významu, vyvozuje Braidotti popis nomádství z vlastních životních zkušeností.⁸³ Zdůrazňuje přitom, že se však nechce stylizovat a

⁸² Co se týče charakteristik postmoderních systémů odkazuje dále Braidotti k Deleuzovi a Guattarimu. Ti upozorňují na nebezpečí globální reprodukce mocenských vztahů na místní úrovni, zapříčiněné fragmentarizací a ztrátou jednoty postmoderních systémů. Toto nebezpečí pojmenovávají jako „mikro-fašismus“, účinného protivníka „mikro-fašismu“ spatřují Deleuze a Guattari v radikální nomádské epistemologii, která se zaměřuje na odklon od hegemonie jak na globální, tak na lokální úrovni. Srov. Braidotti, Rosi. 1994. *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press, s. 3-5.

Narušování hegemonie se podle Braidotti děje v rámci nomadismu kritikou toho, co Deleuze nazývá centrem. „Nomadismem myslím kritiku centra, která také z centra vychází“ (Braidotti v rozhovoru s Violou Parente-Čapkovou). Jedná se o kritiku nepohyblivosti centra, jež je možné kritizovat pouze z pozice toho, že nejsme skutečnými nomády. Srov. Parente-Čapková, Viola. „Od nomadismu k hranicím udržitelnosti. Interview s Rosi Braidotti“. *Kontext: časopis pro gender a vědu*.

⁸³ „Autobiografický tón mi pomáhá být odpovědnou za nomádské performance, které se v mých textech vyskytují“ (Braidotti 1994: 6).

ani si přivlastňovat pozici těch „druhých“, ale spíše se tvůrčím způsobem zaměřuje na vlastní genealogii.⁸⁴

Dle Braidotti se život nomádkých subjektů v některých případech řídí filozofickou praxí *jako kdyby*. „Je to *jako kdyby* byly některé zkušenosti reminiscencemi ostatních zkušeností či je evokovaly, jedná se o schopnost procházet z jedněch zkušeností do dalších, a o schopnost vzájemného propojení bez nároku na přivlastnění“ (Braidotti, 1994: 5).

Inspirována Deleuzovou prací popisuje proces stávání se nomádkým subjektem ne jako pouhou reprodukci či imitaci, ale spíše jako silnou blízkost a výrazné vzájemné propojení. „... jedná se o tvůrčí stávání se, o performativní metaforu, která umožňuje propojení dříve oddělených zdrojů interakce, zkušenosti a znalosti“ (Braidotti, 1994: 6).

„Filozofie *jako kdyby* se tak v praxi stává technikou strategické relokace, uchovává z minulosti jen to potřebné, které nám umožní následovat cestu poznání zde a nyní“ (Braidotti, 1994: 6).

Při vykreslování charakteristik nomádkého subjektu se Braidotti⁸⁵ uchyluje též k lingvistice a nazývá *polyglota* lingvistickým nomádem. Podle ní je možné, že polyglot je díky své schopnosti porozumět více jazykům schopen kritického náhledu a dokáže tak zpochybnit fixní představy či mateřský jazyk. V tomto ohledu se tedy polyglot stává variací na téma kritického nomádkého smýšlení, kdy ze své pozice snáze dokáže dekonstruovat různé koncepty. Nelze však tvrdit, že všichni lidé vybavení dovednostmi rozumět více jazykům, jsou automaticky obohaceni o nomádký pohled. Někdy je tomu právě naopak, a nostalgicky touží po jednotě a kulturním původu, které se pro ně skrývají právě v mateřském jazyce.⁸⁶

Mateřský jazyk je však podle Braidotti možné považovat za iluzorního zprostředkovatele jednoty a jistoty,⁸⁷ jazyk je pouze symbolickou výměnou, „která nás spojuje dohromady v proměnlivou síť vyjednávaných nedorozumění“ (Braidotti, 1994: 13). Dle Braidotti je nutné si uvědomit, že veškerá znalost je situovaná, neboli parciální, a že ačkoli hovoříme určitým

⁸⁴ Srov. Braidotti, Rosi. 1994. *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press, s. 6.

⁸⁵ Opět vychází z vlastní životní situace.

⁸⁶ Srov. Braidotti, Rosi. 1994. *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press, s. 12-13.

⁸⁷ Iluzi jednoty dále podporuje práci Michela Foucaulta o subjektivitě, podle něhož je subjekt uskupením fragmentárních částí, které drží pohromadě pomocí symbolického pojidla tvořeného úzkou vazbou či naprostou identifikací s panujícím symbolickým řádem. Srov. tamtéž, s. 11-12.

jazykem plynule, vždy se můžeme zakoktat či jinak zadržnout. Plynulost tedy neznačí jednoznačnost či odkaz k nějaké vnitřní podstatě.⁸⁸

Další pojem, který Braidotti pojí s nomádstvím je *kartografie*. Nomádský subjekt s kartografem sice spojuje mapování, dělí je však jistá odlišnost. „Nomád na rozdíl od kartografa ví, jak číst z neviditelných map, z map zapsaných ve větru, písku, kamenech či v rostlinách“ (Braidotti, 1994: 17).

Sám nomádský subjekt si též vytváří mapy, které jsou však neustále překreslovány a pozměňovány, a „...jako takové svou strukturou jsou opakem stálosti (fixnosti) a lačné apropriace. Nomád vnímá se zvýšenou citlivostí území, v němž se právě nachází, nechce si ho však nijak pevně přivlastňovat“ (Braidotti, 1994: 36).

Navrátíme-li se nyní k názvu této kapitoly „*Nomádské putování před usnutím*“, je patrné, že označení „*nomádské*“ již získalo konkrétnější podobu v postavě nomádského subjektu v pojetí Rosi Braidotti. Dále je na řadě pojem „*putování*“, který je možné vnímat jako určující celoživotní pohyb nomádského subjektu, jakožto jeho neustálou transgresi a proměnlivost. Důležité je však připomenout, že nomadismus nepředstavuje fluiditu bez hranic, ale spíše kritické vědomí nefixnosti vyskytujících hranic.⁸⁹ Jakožto figurace současné subjektivity představuje nomád podle Braidotti post-metafyzickou, komplexní mnohačetnou entitu, která se neustále vyskytuje v síti různých propojení. Tato subjektivita „nemůže být redukována na lineární, teleologickou podobu, ale spíše je charakterizována mnohačetnými propojováními s dalšími rozmanitými subjekty“ (Braidotti, 1994: 36).

„*Nomádské putování*“ je tak možné označit za aplikaci etiky radikální imanence⁹⁰, která je nomádskému subjektu vlastní. V jejím rámci podle Braidotti dochází k oněm mnohačetným propojením a souzněním s externími vlivy jak v podobě živých, tak neživých anorganických či technologických podnětů. Tato propojení mají za následek kvalitativní změnu, a nikoli kvantitativní v podobě kumulace možných subjektivních pozic.

⁸⁸Srov. Braidotti, Rosi. 1994. *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press, s. 14.

⁸⁹Srov. tamtéž, s. 36.

⁹⁰Srov. a více o etice radikální imanence Braidotti, Rosi. 2006. „Affirming the Affirmative: On Nomadic Affectivity“. *Rhizomes: Cultural Studies in Emerging Knowledge* (11/12). [citováno 2010-05-20]. Dostupné z: <<http://www.rhizomes.net/issue11/braidotti.html>>.

Etiku radikální imanence Braidotti rozebírá podrobněji v knize „*Transpositions: On Nomadic Ethics*“. Braidotti, Rosi. 2006. *Transpositions: On Nomadic Ethics*. Cambridge: Polity Press.

Etika radikální imanence podle Braidotti rozšiřuje smysl pro různá propojení mezi sebou a ostatními entitami, tím, že ze svého zorného pole odstraňuje překážku v podobě na sebe orientovaného (sobeckého) individualismu. A umožňuje tak „mnohačetné sounáležitosti“ (Braidotti, 2006) vlastních postojů s okolním prostředím.⁹¹

Slovní spojení „*před usnutím*“ odkazuje ke zvláštnímu druhu temporality, která se odehrává ve zklidněné atmosféře, na místě skýtajícím klid a bezpečí, a tím umožňujícím plné soustředění. Jelikož je nomádký subjekt schopen mít své „doma“ téměř kdekoli, tak i tato temporalita je součástí jeho bdělé každodennosti. Jeho bytí zde a nyní není narušováno nostalgickým lpěním na minulém, jako je tomu v případě subjektů migrovaných či exilovaných⁹², a umožňuje mu plně prožívat současné, které ho obohacuje o nové a nepoznané. Z této pozice a v rámci oné temporality se vydává na daleké poutě jindy zas na velice krátké cesty a nechává se obohacovat příběhy okolních rozmanitých subjektů.

Na nomádká putování před usnutím se v rámci této práce vydávají děti (a spolu s nimi mohou také rodiče⁹³) při poslechu přečítaných či vyprávěných pohádkových příběhů.

Pohádkový příběh bude nadále vnímán jako jedna z mnoha neviditelných map, z níž jsou nomádké subjekty schopni číst. Tato neviditelná nomádká mapa jim slouží jako jakási směrovka či ukazatel, jehož „rozluštěním“ vyvstanou možné cesty a směry, po nichž se každý nomádký subjekt sám vydává. Slovo „rozluštění“ v tomto případě neodkazuje k nalezení jediného, jednotného a správného významu, ale je spíše odkazem k dalším možnostem putování.

Jeden z možných způsobů, jak podpořit nomádkou subjektivitu, a to nejen v čase před usnutím, ale během celého dne, se tedy může skrývat ve schopnosti vnímání různých rovin

⁹¹ Srov. Braidotti, Rosi. 2006. „Affirming the Affirmative: On Nomadic Affectivity“. *Rhizomes: Cultural Studies in Emerging Knowledge* (11/12). [citováno 2010-05-20]. Dostupné z: <<http://www.rhizomes.net/issue11/braidotti.html>>.

⁹² Braidotti zdůrazňuje, že nomádká pozice není ani exulantská ani migrantská. Představa exilu se stala pro některé autorky feministických studií, jakými jsou například Héléne Cixous či Luce Irigaray, velice významnou. Braidotti však nesouhlasí s touto metaforou, která situaci žen generalizuje na úroveň bezútěšného bezdomovectví a vyhnanství. Svou argumentaci podepírá konceptem *politiky lokace* Adriane Rich, pro niž je podstatné odpovědně zacházet s rozdíly mezi jednotlivými ženami. Podobně migrantská pozice nemůže být směřována s nomádstvím. „Migrant se totiž s jasným úmyslem pohybuje z jednoho do druhého, přesně určeného, bodu“ (Braidotti, 1994: 22). Nomádký subjekt se oproti dvěma výše zmiňovaným nenachází v pozici bezdomovectví či vyhnanství, netouží nostalgicky po jednom pevně daném místě, ale je charakterizován pohybem, sladěnými přesuny a změnami. Braidotti se opět odkazuje na práci Deleuze, pro něhož intelektuální nomádství spočívá v překračování hranic, v aktu pohybu a to bez ohledu na danou destinaci. „Nomád podniká přesuny bez teleologických příčin,“ uvádí Braidotti (Braidotti, 1994: 23).

⁹³ V každém z nás se ve své podstatě spočívá potenciální nomádký subjekt, v každém z nás se totiž skrývá například schopnost transgrese a překračování „jasně“ vymezených hranic pojmů a identit, jen málokdo z nás si však tento fakt uvědomuje a ještě méně z nás ho explicitně vyjadřuje.

(propracovávání se) pohádkového příběhu. Ve schopnosti „zaslechnout zvláštní tón v jejich mlčení a jejich šumotu. Je třeba být stržen oním „přihází se“, a nikoli tím, „co se přihází“. A k tomu je vposled třeba jemného vnímání malých diferencí“ (Lyotard, 2001: 29).

Otázkou tedy není schopnost čtení jako taková, ani viditelnost tiskařsky zaznamenaného textu pohádky, nýbrž schopnost nomádkého vnímání:

„... je to jako když najednou *vskutku* spatříme něco, kolem čeho celá léta nevšimavě chodíme; věděli jsme vždy, že ten strom tu je, ale doopravdy jej vidíme teprve tehdy, když jsme dozráli k tomu, abychom mu porozuměli jako šifře světa, v němž žijeme“ (Petříček jr., 1993: 76).

Proč by zrovna takovou moc měl mít pohádkový příběh? Když z valné většiny působí pouze jako fiktivní vyprávění pro malé děti? Právě však malé děti, pokud nomádkými subjekty přímo nejsou, jsou jim alespoň velice blízko. Nepřemýšlejí ještě zcela v ustálených kategoriích, jako polygloti se dokáží dorozumět s ostatními nomádkými subjekty z celého světa, či dokáží mít své doma na každém pískovišti.

K přepřemýšlení pojmu „dítě“ patří též přehodnocení pojmu „fikce“. Řeč fikce je potřeba chápat jakožto subverzivní, narušující představy o stálosti a vnitřní jednotě, v tom smyslu, jak o ní hovoří Michel Foucault: „Tato řeč nemá již být mocí, ustavičně produkující obrazy, kterým dává zářit, nýbrž má být naopak schopností, která tyto obrazy rozpouští, zbavuje je veškeré jejich tíže a dává jim vnitřní průzračnost, jež je postupně prosvětluje tak, že nakonec vybuchnou a rozptýlí se v lehkosti nepředstavitelného“ (Foucault, 1996: 44).

Pohádky či pohádkové příběhy budou tedy v rámci této práce pojímány jakožto neviditelné nomádké mapy, neboli *fikce pro děti* napomáhající oživení nomádkého subjektu v každém z nás.

Samotná existence pohádky je předpokladem k oživení nomádkého subjektu, aby však k onomu oživení mohlo dojít, je zapotřebí jisté součinnosti, a to v podobě reflexivní interakce „potenciálního“ nomádkého subjektu s pohádkovým příběhem.

Schopnost reflexe zde hraje důležitou roli, podle Foucaulta má však více poloh, a snadno může vést například k nekritickému zvnitřnění vnějších podnětů, proto je nezbytné vyhnout se v rámci reflexe „niternému stvrzování – jakési ústřední jistotě, z níž by [reflexivní řeč] již nemohla být vystěhovávána“ (Foucault, 1996: 43).

Naproti tomu Foucault doporučuje, aby se tato řeč obrátila ke krajnosti, kde musí sebe neustále popírat.⁹⁴ „Jakmile dospěla [reflexivní řeč] na pokraj sebe samé, pak se již nikde neukazuje žádná pozitivita, jež by ji popírala, nýbrž prázdno, v němž se ztratí; právě k této prázdnotě musí reflexivní řeč směřovat a přijmout to, že se rozloží v hukotu, v bezprostřední negaci toho, co říká, v tichu, které není intimitou nějakého tajemství, nýbrž čistým vnějškem, v němž se slova donekonečna rozlévají“ (Foucault, 1996:43).

Pohádkový příběh jakožto „rozluštěná“ nomádká mapa by tedy neměl vést k ustáleným a jasně ohraničeným představám.⁹⁵ Jedná se spíše o na okamžik vytanulý obraz (ukazatele/směrovku), který po chvíli opět mizí, nenárokuje si být v nezměněné podobě podržen, nýbrž obohacuje nomádké vnímání o další momentální podnět, a slouží tak jako inspirace při dalším putování. Tím je nomádký subjekt otevřen vnímání rozmanitých a nových podnětů. Vytanulý obraz nezůstává jako fixní neměnná představa, ale spíše jako fluidní a proměnlivý obraz, který se postupně rozplývá, „vybuchne a rozptýlí se v lehkosti nepřestavitelného“ (Foucault 1996:44). Pohádkový příběh jakožto neviditelná nomádká mapa či *fikce pro děti* tedy nespočívá v ukazování neviditelného, „nýbrž ukazuje, jak neviditelná je neviditelnost viditelného“ (Foucault, 1996:44).

Následné pochopení pozitivního významu neplnosti, neúplnosti celku nás tedy může dovést k určitému obohacení: „bohatství totiž nespočívá v tom, že něco držím a mám, nýbrž v tom, že geometrický bod mohu vidět jako nekonečno; bohatství světa znamená, že v tom, co tu je, je stále víc než jen to, co jest, že nic není úplné a uzavřené, poněvadž ve všem je kromě toho, co známe, mnohem víc toho, co neznáme a co čeká na chvíli našeho dozrání“ (Petříček jr., 1993: 77).

⁹⁴ Srov. a více Foucault, Michel. 1996. „Myšlení vnějšku“. In *Myšlení vnějšku*. Praha: Herman & synové, s. 43.

⁹⁵ „... pohádka má svůj vlastní svět, jenž rámuje pohádkové děje měkkou atmosférou nezávažného *bylo – nebylo*“ (Čapek 1984:103).

EMPIRICKÁ ČÁST

Metodologie

Následující část práce se bude zabývat obrazy nomádkých map v podobě pohádkových příběhů pro děti prezentovaných lesbickými a gay rodiči. Na základě těchto map se poté děti mohou vydávat na svá rozmanitá nomádká putování, a to nejen v čase před usnutím. Jakou podobu tato putování mají, jak si je děti zakreslí do svých vlastních nomádkých map, tuší jen ony samé. Zaměřím se však na reprezentace nomádkých map, které jsou dětem poskytovány jejich rodiči.

Ke zjišťování těchto obrazů byla použita kvalitativní metoda polostrukturovaného rozhovoru, kdy byly lesbickým a gay rodičům kladeny otázky týkající se dětské literatury.

Volba kvalitativního výzkumu se projevila jako relevantní, a to s ohledem na možnost zachycení osobních přístupů, každodenních zkušeností a názorových pluralit, které by v rámci tradičních deduktivních metod, jež se zabývají ověřováním hypotéz a testováním teoretických modelů, daly jen obtížně zaznamenat.⁹⁶ Podle Denzina a Lincoln se „kvalitativní výzkum zabývá studiem fenoménů v jejich přirozeném prostředí a snaží se je interpretovat v rámci pojmů, které jim dotazovaní na základě vlastních zkušeností připisují“ (Denzin, Lincoln, 2000 : 2).

Dalším podstatným rysem kvalitativního výzkumu je dle Flicka odpovídající volba metod a teorií, které citlivě reflektují danou tematiku. Reflexivní charakter je vlastní celému výzkumu, a to nejen s ohledem na volbu odpovídajících metod a teorií, ale také s ohledem na produkci poznání, jejíž součástí výzkum je.⁹⁷

Reflexe se též prolíná do pozic a vztahů mezi výzkumníci, výzkumníkem a dotazovanou, dotazovaným. Dotazovaní jsou komplexně pojímáni ve svých každodenních kontextech, nikoli jakožto objekty vystupující v roli proměnných jednotek.⁹⁸ Ve vzájemné otevřené interakci dochází k realizaci výzkumu, do něhož jsou svou osobou zainteresováni také výzkumnice či

⁹⁶ Podle Flicka totiž „rychlá sociální změna zapřičiňující diverzifikaci osobních zkušeností konfrontuje výzkumnice a výzkumníky s novými sociálními kontexty a perspektivami, které by v rámci tradiční postupů ověřování empirických důkazů nebylo možné postihnout“ (Flick, 2002: 2). Podobně viz. Hopf, Christel. 2004. „Qualitative interviews: An Overview“. In Uwe Flick, Ernst von Kardoff, Ines Steinke (eds.). *A Companion to Qualitative Research*. London: Sage.

⁹⁷ Srov. a více Flick, Uwe. 2002. *An Introduction to Qualitative Research*. London: Sage, s. 4-6.

⁹⁸ Nedochozí k nastolení hierarchie mezi výzkumníci, výzkumníkem a dotazovanou, dotazovaným o níž hovoří Gale Letherby: „respondenti nejsou objektivizováni a zasazováni do pasivních rolí, nýbrž hrají aktivní roli ve výzkumném procesu“ (Letherby, 2003: 83).

výzkumník, kteří nefigurují pouze jako nestranní pozorovatelé pracující v odosobněném prostředí laboratoře, ale jakožto aktivní participanté výzkumu.⁹⁹

Kvalitativní výzkum jako takový není založen na nějakém předem daném teoretickém či metodologickém konceptu. Denzin a Lincoln uvádějí, že je ho možné považovat za „soubor interpretativních praxí, v rámci nichž není upřednostňována jedna metodologie nad druhou“ (Denzin, Lincoln, 2000: 3). „Rozmanité teoretické přístupy a metody charakterizují kvalitativní výzkumnou praxi“, podobně uvádí Flick a dodává, že pro takový výzkum je podstatná schopnost zachycení subjektivních přístupů a interakcí na pozadí sociálních kontextů a následná rekonstrukce latentních významů“ (Flick, 2002: 7).¹⁰⁰

Vzhledem k charakteru výzkumu se jako relevantní ukázala aplikace kvalitativní metody polostrukturovaného (někdy též nazývaný semi-strukturovaný) rozhovoru, který svou částečnou strukturovaností dokáže na jedné straně postihnout určité téma a zároveň poskytuje dotazovaným dostatek prostoru k vyjádření vlastních postojů a každodenních zkušeností.¹⁰¹

Při aplikaci této metody jsou nejprve pokládány otevřené otázky¹⁰², které se pohybují pouze v určitých tematických polích. Následují otázky, které jsou vázány na teoretická východiska výzkumu a poté takzvaný konfrontační typ otázek, v rámci nichž je možné si ověřit

⁹⁹Srov. a více Flick, Uwe. 2002. *An Introduction to Qualitative Research*. London: Sage, s. 5-6.

Letherby též uvádí, že tento participační model vede k nehierarchickému a nemanipulativnímu výzkumnému vztahu, který se stává významným pojítkem mezi osobami výzkumnice, výzkumníka a dotazované, dotazovaného. Srov. a více Letherby, Gayle. 2003. *Feminist Research in Theory and Practice*. London: Open University Press, s. 84.

¹⁰⁰ Více ke kvalitativnímu výzkumu:

Flick, Uwe. 2002. *An Introduction to Qualitative Research*. London: Sage.

Denzin, Norman K., Yvonna Lincoln. 2000. *Handbook of Qualitative Research*. London: Sage.

Reinharz, Shulamit. 1992. *Feminist Methods in Social Research*. Oxford: Oxford University Press.

¹⁰¹ Podle Hendla představují polostrukturované rozhovory určitou střední cestu v dotazování, která se „vyznačuje definovaným účelem, určitou osnovou a velkou pružností celého procesu získávání informací“ (Hendl, 2005: 164).

O předpřipravené osnově v podobě interview guidu hovoří také Hopf: „Interview guide napomáhá výzkumníkům a výzkumníkům přidržovat se tematické linie, zároveň jim však poskytuje svobodný prostor k flexibilnímu kladení a formulaci otázek“ (Hopf, 2004: 204).

¹⁰² Podle Flicka otevřené otázky, které jsou charakteristické pro polostrukturované rozhovory „zpřístupňující cestu k připraveným tematickým blokům, poněvadž mohou být okamžitě zodpovězeny na základě vlastních znalostí a zkušeností dotazované či dotazovaného“ (Flick, 2002: 81).

Podle Reinharz zase rozhovory s otevřenými otázkami dokáží zachytit nestandardizované informace, které plně poukazují na odlišnosti mezi lidmi. Jako příklad uvádí práci psycholožky Rae André, v rámci jejíhož výzkumu se odpovědi na jednu otázku variovaly v rozmezí od dvanácti do třiceti odlišných odpovědí. Při zpracovávání výzkumu „Andre ... tyto variace interpretovala jakožto cenné charakteristiky reality, v nichž se odráží široká škála rozmanitých názorů a postojů“ (Reinharz, 1992: 19).

Wangraf se též zmiňuje o tom, že otevřené otázky by měly být formulovány v takové šíři, aby poskytly dotazovaným dostatečný prostor k tematizování vlastních zkušeností, „zároveň bychom se však jakožto výzkumníci měli smířit s faktem, že tyto otevřené otázky vedou k jen těžko předvídatelným odpovědím, a proto je při výzkumu vhodné uplatnit také schopnost improvizace“ (Wangraf, 2001: 5).

doposud pronesené postoje a názory, kdy může být dotazované či dotazovanému nabídnut také alternativní pohled na projednávanou tematikou.¹⁰³

Odlišné druhy otázek podle Flicka reprezentují odlišné přístupy vedoucí ke zviditelnění subjektivních poznatků, které doposud nebyly explicitně vyjádřeny. „Ve výpovědích dotazovaných, které jsou přístupné interpretaci, se tak zviditelňuje implicitní znalost, neboli dochází k rekonstrukci subjektivních stanovisek, což lze považovat za obecný cíl polostrukturovaných rozhovorů“ (Flick, 2002: 83-85).

Nežli však mohlo dojít k rekonstrukci subjektivních stanovisek, bylo nutné realizovat samotné polostrukturované rozhovory, jimž předcházela výběr respondentů a respondentek dle následujících kritérií. Prvním z nich byl fakt, že se jedná o lesbické, gay jedince či páry vychovávající menší děti. Věk vychovávaných dětí se stal dalším kritériem výběru, nikoli nutně z hlediska určité věkové kategorie, ale spíše s ohledem na to, že se těmto dětem předčítají či vyprávějí pohádkové příběhy, poněvadž jsem se snažila postihnout aktuální zkušenost s vyprávěnými či předčítanými pohádkovými příběhy. Věk dětí se nakonec pohyboval v rozmezí od tří do devíti let.

Jako velice přínosné se ukázalo, že pro rodiče jsou dětské knihy jejich každodenní součástí a nebyl tedy problém vést rozhovory přímo nad nimi či z nich pro ukázkou předčítat.

S první dotazovanou jsem přišla do kontaktu pomocí internetového portálu „Rozdílné rytmy“¹⁰⁴, jehož redaktorka uveřejnila mou žádost přímo na internetových stránkách. První dotazovaná tak reagovala na tuto žádost. Druhý kontakt jsem získala od známé, která již v dřívější době psala článek o gay a lesbickém rodičovství, a tudíž rozhovory s gay a lesbickými rodiči již prováděla. Od tohoto druhého kontaktu probíhalo kontaktování dalších rodičů pomocí metody sněhové koule, až k výslednému pátému kontaktu.

Rozhovory byly vedeny převážně s lesbickými matkami, ve dvou případech za částečné¹⁰⁵ přítomnosti gay otce, který v jednom případě vyjádřil svůj názor na současnou dětskou literaturu, v druhém nikoliv.¹⁰⁶ Ve všech případech byly přítomny děti dotazovaných, což přinášelo celému výzkumu obohacující atmosféru v podobě rozmanitých reakcí na různé knihy a jejich předčítání.

¹⁰³ Srov. a více Flick, Uwe. 2002. *An Introduction to Qualitative Research*. London: Sage, s 81.

¹⁰⁴ Čemuž předcházelo kontaktování rozličných organizací a uskupení zabývajících se gay a lesbickou tematikou v Čechách. Nicméně pouze z „Rozdílných rytmy“ se mi dostalo okamžité reakce a následného kontaktu. *Rozdílné rytmy*. [citováno 2010-06-12]. Dostupné z: < <http://www.rozdilnerytmy.cz/>>.

¹⁰⁵ Pouze na závěr rozhovoru.

¹⁰⁶ Proto v rámci této práce hovořím o názorech lesbických a gay rodičů.

Jelikož byly rozhovory nad vybranými knihami vedeny primárně s lesbickými a gay rodiči, bude moci následná analýza operovat pouze s pohledem rodičů a s jejich představami o tom, jaké obrazy nomádky svým dětem zprostředkovávají pomocí pohádkových příběhů či jaké by potenciálně rádi zprostředkovali.¹⁰⁷

Ve dvou případech se rozhovory uskutečnily v prostředí kavárny, zbylé tři byly provedeny v prostředí domova. Druhá varianta, kdy se rozhovory uskutečnily v domácnosti dotazovaných se následně ukázala jako velice vhodná, a to nejen pro navození komunikativní atmosféry, kdy nebylo nutné překřikovat okolní hosty v kavárně, ale též s ohledem na fakt, že na některé pohádkové knihy si dotazované předem nevzpomněly¹⁰⁸ a v průběhu rozhovoru se na ně začaly rozpomínat, a téměř okamžitě bylo možné je dohledat a konkretizovat tak dané téma či situaci na reálném příkladu.

Samotný polostrukturovaný rozhovor byl rozdělen do tří tematických bloků. První z nich se zabýval právě předčítanými či vyprávěnými pohádkovými příběhy, a to s ohledem na vyskytující se postavy a témata, zároveň se snažil zachytit obecnější kritéria výběru dětských pohádkových knih.

Druhý se zaměřoval na způsob zprostředkování pohádkového příběhu dětem, zda jsou například příběhy předčítány v nezměněné podobě, či zda dochází k určitým modifikacím na různých úrovních, jako je vynechávání vybraných témat či naopak zvýznamňování některých aspektů pohádkových příběhů.

Třetí tematický blok otázek byl spíše hypotetického rázu a zabýval se tím, zda lesbičtí a gay rodiče mají pocit, že v české dětské literatuře chybí nějaká dětská pohádková kniha či příběh, který by rádi sdělili svým dětem.

Rozhovory byly se souhlasem respondentek nahrány na diktafon a transkribovány do podoby anonymizovaných¹⁰⁹ textů, které v součinnosti s terénními poznámkami a fotografiemi předkládaných knih sloužily jako podklady pro následnou interpretaci. Uváděné citace z rozhovorů jsou označeny fiktivními jmény respondentek, respondentů a jejich dětí. Tři tečky

¹⁰⁷ S ohledem na rozsah diplomové práce bude projednáváno pouze hledisko lesbických a gay rodičů, nikoli pohled dětí. Pokud by v budoucnu došlo k podrobnějšímu rozpracování práce, její součástí by se též mohla stát analýza rozhovorů se samotnými dětmi či podrobná obsahová analýza vybraných pohádkových knih. Nyní však bude analyzována perspektiva ze strany lesbických a gay rodičů.

¹⁰⁸ Dotazované byly předem požádány, zda by mohly na ukázkou připravit pohádkové knihy, které v současné době svým dětem předčítají či se rozpomenout na pohádkové příběhy, které svým dětem vyprávějí.

¹⁰⁹ Uváděné citace z rozhovorů jsou označeny fiktivními jmény respondentek, respondentů a jejich dětí.

v citacích označují vynechanou promluvu, v hranaté závorce jsou zaznamenány doplňující informace, nikoliv výpovědi dotazovaných.

Co se týče interpretace nashromážděných dat z rozhovorů s dotazovanými, není dle Flicka jednoznačně předepsaný postup, který by bylo možné následovat. Ze zkušenosti se však ukazuje jako nejvhodnější, získaná data nejprve roztrždit v procesu kódování¹¹⁰ a poté přistoupit k samotné interpretaci. „Vzhledem ke komplexní povaze jednotlivých výpovědí, se obtížně sumarizují odlišné subjektivní postoje do obecnějších závěrů. Proces kódování napomáhá utřídění tematických celků, které se jednotlivými rozhovory prolínají a následně tím připravuje podklady k další interpretaci“ (Flick, 2002: 85).

Interpretaci či výslednou analýzu je podle Coffey a Atkinsona opět možné provádět mnohými způsoby, vzhledem k povaze výzkumu, budou v rámci analýzy okódovaná a kategorizovaná data analyzována podle určitých významových vzorců a vzájemných propojení, jak o tom hovoří Ian Dey v knize „*Qualitative Data Analysis: A User Friendly Guide for Social Scientists*“¹¹¹.

Podle Coffey a Atkinsona analýza v Deyově smyslu má za úkol „pomocí koncepčních propojení opětovně dávat dohromady různé části dat, které byly během procesu kódování a kategorizování roztrženy a odděleny“ (Coffey, Atkinson, 1996: 8).

¹¹⁰ Podle Coffey a Atkinsona v procesu kódování dochází k vzájemnému provazování různých segmentů výzkumných dat, na jejichž základě jsou vytvářeny kategorie sdílející některé společné tematické elementy. „Kódování tak napomáhá dát do souvislosti vybrané fragmenty dat s určitými ideami a koncepty“ (Coffey, Atkinson, 1996: 27).

¹¹¹ Dey, Ian. 1993. *Qualitative Data Analysis: A User Friendly Guide for Social Scientists*. London: Routledge.

Pohádkové příběhy jakožto nomádské mapy prezentované lesbickými a gay rodiči

„Když se budeš přidržovat tady té páky, řekla,
je jednodušší dosáhnout iluze ovládnutí.
Ale je mnohem zábavnější,
když se jen tak necháš unášet větrem.“

(Brian Andreas¹¹²)

Nechat se unášet větrem, volně plout, nepropadnout touze ovládat a vlastnit, nýbrž harmonicky plynout se vším živým a „neživým“: nomádské putování prochnuté etikou radikální imanence, jak o ní hovoří Rosi Braidotti¹¹³.

Nomádská putování (nejen) před usnutím mohou vést rozmanitými cestami, jakou podobu však mají, tuší jen samotné nomádské subjekty. Nyní se však zaměříme na neviditelné nomádské mapy představované pohádkami a pohádkovými příběhy, jež svým dětem zprostředkovávají lesbičtí a gay rodiče.

Pozoruhodným faktem je, že dotazovaní l/g¹¹⁴ rodiče, ačkoli rozsáhle popisovali pohádky a příběhy, které svým dětem v současné době vyprávějí a předčítají, se též neopomněli zmínit o tom, že ve své podstatě nevědí, jaké významy děti jednotlivým vyprávěním připisují, a ačkoli se snaží výběr dětské literatury ovlivňovat určitými kritérii (o nichž se též podrobněji zmíníme), děti si z příběhů vždy samy vyberou to, co je zajímavá a je pro ně podstatné dle momentální situace, v níž se nacházejí. Dotazovaní rodiče tak zdůrazňovali aktivní roli dětí (posluchačů a

¹¹² Brian Andreas. *Storypeople*. [citováno 2010-06-10]. Dostupné z: <<http://www.storypeople.com/storypeople/Home.do>>.

¹¹³ Srov. a více Braidotti, Rosi. 2006. „Affirming the Affirmative: On Nomadic Affectivity“. *Rhizomes: Cultural Studies in Emerging Knowledge* (11/12). [citováno 2010-05-20]. Dostupné z: <<http://www.rhizomes.net/issue11/braidotti.html>>.

¹¹⁴ Díky častému výskytu spojení lesbičtí a gay rodiče bude v rámci této kapitoly používáno zkrácené označení l/g rodiče.

posluchaček) při utváření významů pohádek a pohádkových příběhů, které jsou pro ně leckdy překvapivé:

„Nedělám to, že bych dětem převyprávěla smysl pohádek.[...] Já si myslím, že vůbec nemohu odhadnout, co si Tonča v té pohádce najde, v jakém věku, každá pohádka je různě zajímavá. [...] Pak [*když dočteme*] se jí ptám, a ona mi o tom povykládá, co si o tom myslí, a kolikrát jsem překvapená, že tam některé věci vidí, co mi třeba vůbec nepřijdou zajímavé. Podle mě to děcko vůbec nevnímá morální poselství, který tam vnímám já, ale ona vnímá třeba něco úplně jiného. [...] A já to tak nechávám plynout“ (Dana, Antonie 3,5 roku, Kateřina 1,5 roku).

Individuální přístup při tvorbě významů a vnímání jednotlivých pohádek a příběhů je možné vypožorovat také v následujícím příkladu, kdy chlapec ve věku čtyř let odmítá knihy, které byly předčítány starší sestře, když byla v jeho věku. A to i přesto, že se dotazovaná snaží oběma dětem zprostředkovávat co nejméně genderově vyhraněné příběhy, syn neustále projevuje přání naslouchat příběhům o středověkých rytířích:

„...máme doma mnoho knih, které jsem četla mé starší dceři, když byla v jeho věku, a nyní se je snažím číst mému synovi. Ale o mnoho z nich nejeví vůbec zájem. Snažím se mu zprostředkovat co nejméně genderované příběhy, ale on vyžaduje jiné věci, jako jsou například středověcí rytíři, koně, hrady. A některé z těch knih jsou tak násilné a čistě deskriptivní, jaké byly hrady a kde se jak bojovalo a tak. Znovu a znovu vyžaduje předčítání takových příběhů. Uvědomuji si, že do těchto věcí nemohu vstoupit, on má vlastní způsob vnímání, který zkrátka neovlivním“ (Veronika, Lucie 9 let, Josef 4 roky).

Ačkoli jsou pohádky a pohádkové příběhy rozličně vnímány každým individuálním jedincem, rodiče nikterak nepodceňují výběr a předčítání pohádek a pohádkových příběhů dětem, ale naopak se snaží poskytovat jim ty nejrozmanitější podněty, z nichž se děti mohou inspirovat pro svá další putování.

Nomádké mapy prezentované lesbickými a gay rodiči v nezměněné podobě

Co se týče knih pro děti zmiňovaných l/g rodiči, obecněji lze říci, že se jedná o velice široký záběr - od klasických pohádkových příběhů v podobě „*Špalíčku veršů a pohádek*“ Františka Hrubína a Jiřího Trnky, přes „*Pohádky ovčích babiček*“ Pavla Sýkory a Dagmar Spanlangové, „*Povídání o pejskovi a kočičce*“ Josefa Čapka či příběhů o Krtečkovi Eduarda Petišky a Zdeňka Milera, po současné ilustrované knihy pro děti vzniklé v alternativním nakladatelství Baobab.

Avšak tyto pohádky a pohádkové příběhy prolínající se téměř všemi rozhovory se vyskytují spíše až při pozdějších tematizacích a následném rozpominání. Primárně lze však ve výběru prezentovaných knih pro děti vysledovat spíše řadu odlišností, kdy každý dotazovaný rodič vybral odlišné pohádkové příběhy zvýznamňující různá témata a postavy.

Před samotným rozhovorem byli l/g rodiče požádáni, aby si připravili (či vzali s sebou) pohádkové knížky a příběhy, které dětem v současné době předčítají, či se rozpomněli na příběhy, které vyprávějí, aby o nich při rozhovoru mohli blíže pohovořit. Tyto připravené knihy se staly jakýmsi ideálními reprezentativními zástupci nomádkých map, jež l/g rodiče prezentují v nezměněné podobě svým dětem. Těší se největší oblibě, jak u dětí, tak u rodičů, a tudíž při jejich čtení nedochází k výrazným modifikacím, o nichž budeme hovořit později ve vztahu k zobrazovaným tématům a postavám, které rodiče vynechávají či jinak pozměňují.

Nejprve však zaměříme pozornost na nomádké mapy v podobě pohádkových příběhů pro děti tematizujících rozmanité události a postavy, které l/g rodiče prezentují svým dětem v nezměněné podobě.¹¹⁵ Jedná se o příběhy, v nichž nejčastěji vystupují v hlavních rolích zvířecí postavy¹¹⁶, podobně je tomu v případě knihy „*Good Dog, Carl*“¹¹⁷ („*Hodný pes, Karlík*“) od Alexandry Day, která pouze pomocí ilustrací znázorňuje příběh psa Karla, který se stará o malé dítě:

„Milujeme ji, je bez textu, takže člověk vypráví podle těch obrázků. [...] Je to příběh o pejskovi Karlíkovi. Paní odejde a řekne pejskovi: „Tak já musím teď na chvílku ven, pohlídáš mi miminko.“ Pejsek souhlasí, že ho pohlídá. A co se stane? Miminko vyleze, a oni se děsně pomějou, skákaají na posteli. Pak se jdou kouknout k zrcadlu, ... pak jdou plavat do akvária, pak zas tancují na muziku, vid', pak vytahují ze skříně různé věci a nakonec jsou děsně špinavý. Pejsek ale všechno zvládne, umyje miminko, pak ho usuší. Pak už jde uložit miminko tady do postýlky a pak všechno sám uklidí a ještě se kouká z okna, jestli už jde paní. Vidi, že už jde, tak si lehne a čeká na ni. A paní přijde domů a vše je v pořádku. Myslí si, že se nic nestalo, že tam celou dobu leželi a odpočívali“ (Marie, Ema 2,5).

¹¹⁵ Z těchto knih l/g rodiče během rozhovoru svým dětem předčítali, proto jsou některé zde uvedené ukázky rozsáhlejší.

¹¹⁶ Petiška, Eduard. 2004. *Krtek a autíčko*. Praha: Albatros.

Kahoun, Jiří. 2005. *Příběhy včelích medvídků*. Praha: Albatros.

Kubašta, Vojtěch, J. Z. Novák. 2007. *Cvrček a mravenci*. Praha: Knižní klub.

Minark, Else Holmelund. 1984. *A Kiss for a Little Bear*. New York: HarperCollins.

Salaquardová, Jiřina. 2005. *Letěl motýl z buku*. Praha: Albatros.

Tolstoj, Lev Nikolajevič. 1978. *Tři medvědi*. Praha: Albatros.

¹¹⁷ Day, Alexandra. 1996. *Good Dog, Carl*. New York: Little Simon.

Či v příběhu o malém polním myšákovi jménem Frederick¹¹⁸, který je ostatními myškami považován za lenocha, když se nepodílí na vytváření zásob na zimu, nýbrž jen lelkuje. On však čerpá inspiraci při pozorování letní krajiny, pro své básně, kterými pak obohacuje unavené a vyhladovělé myšky v době končící zimy. Zprostředkovává jim tak obrazy léta, plné slunce a teplých barev, které nadšené posluchače dokáží vnitřně zahřát.¹¹⁹

Postavy zvířat prostupují nomádké mapy v nezměněné podobě prezentované I/g rodiči také v knize Evy Volfové „*Kočička z kávové pěny*“¹²⁰.

„Jednoho dne se narodí kočička z kávové pěny, chodí po městě, nikde ji moc nechtějí, ... je taková ztracená a chce se jí spát. ... Pak si najde rodinu, kde se o ní zajímá maminka, tatínek a ona tam s nimi zůstane, a má pak u nich domov“ (Tereza, Marek 3 roky).

Či v souboru pohádek „*Mydlipán a jiné veselé pohádky*“¹²¹:

„*Mydlipán a jiné veselé pohádky*“, všechno jsou to spíš příběhy, kde jsou zvířátka. ... Ta vystupují v hlavních rolích. Člověk je tam jen jako zrovna tady ten pan doktor, který zvířátka léčí“ (Eva, Barbora 7 let, Magdaléna 3 roky).

Dále jsou to příběhy znázorňující život zvířat v jejich přirozeném prostředí, jako je tomu v knize „*Lední medvídek*“¹²² vycházející v cyklu „*Já a moje rodina*“, pojednávajícím o životě různých zvířat žijících volně v přírodě:

„... „*Lední medvídek*“, k tomu je totiž i dvd, a tam je úplně stejný příběh. [...] Ono je jich více těch knih, o různých zvířatech. My máme o medvědech a to se jí líbí, zvláště když se to pak pustí. Jakože o těch medvědích nejprve čteme a ona je pak vidí, že opravdu jsou. Není to natočené v zoo, ale v normální přírodě a chlapeček tam vypráví, co tam s bráškou dělá a tak. Ta zvířata v přírodě jsou zkrátka oblíbená“ (Dana, Antonie 3,5 roku, Kateřina 1,5 roku).

Vedle nejčastěji tematizovaných zvířecích postav se vyskytují také rozmanité příběhy s lidskými aktéry v hlavních rolích. Jako je například příběh malého černošského chlapečka Kirikua¹²³:

¹¹⁸ Lionni, Leo. 1973. *Frederick*. New York: Dragonfly Books.

¹¹⁹ Dotazovaná (Veronika) přečetla při rozhovoru téměř celou knihu „*Frederick*“, proto je zde uvedeno shrnutí příběhu o malém myšákovi poetovi, nikoli přímá citace z její výpovědi.

¹²⁰ Volfová, Eva. 2006. *Kočička z kávové pěny*. Praha: Baobab.

¹²¹ Čukovskij, Kornej Ivanovič. 1958. *Mydlipán a jiné veselé pohádky*. Praha: Albatros.

¹²² Březinová, Ivona. 2009. *Já a moje rodina – Lední medvídek*. Praha: Knižní klub.

„*Kirikou*“, to je ze série knih francouzské provenience, vždycky je to o tomhle maličkým chlapečkovi Kirikouvi. On je takovej hrozně chytrý a maličkej. (Ema: „Buvol rozbil...“) Ten buvol to všechno rozbil, ale Kirikou byl chytrý, vid’? Co on udělal? On to nedal na toho buvola. On jim říkal: „Když to dáte všechno na toho buvola, tak se může stát, že se ten buvol rozběhne, a může celý náklad shodit. To já si radši ponesu sám na hlavě, ty hrnečky co jsem udělal.“ Tak si to sám nesl. A taky že jo, podívej se, pak se buvol najednou rozběhl a všechno to shodil. Všechno se to rozbilo a jenom Kirikou, protože si je nesl sám, tak je měl celý. Pak hrnečky prodal, dostal za to takovýhle mušličky a taky peníze, vid’. A co si koupili? Spoustu papání, spoustu papání si koupili“ (Marie, Ema 2,5 roku).

Nebo příběh babičky žijící o samotě v domácnosti z knihy „*Adam a koleno*“¹²⁴ od Dagmar Urbánkové:

„Tuhle [„*Adam a koleno*“] máme hodně oblíbenou. Je taková jiná než většina dětských knih. Zdá se mi, že Babobab má spoustu takových jiných knih. Tady je hlavní postava stará babička, taková jako trochu zvláštní pavouk a nikdy jí není moc vidět v obličej. [...] vlastně to ani moc nemá nějaký příběh..., ta babička se prostě objeví a je v tom koleni, který si Adam rozbil a má takový zvláštní předměty kolem sebe a tak na ty my se díváme a pozorujeme a popisujeme. Babičce se nic ani nestane, jen vaří polívku a to je celé“ (Tereza, Marek 3 roky).

Mezi na ukázkou vybrané publikace, které l/g rodiče svým dětem předkládají se dostaly také časopisy „*Mateřídouška*“, přesněji jejich starší vydání, které se v současné době těší u dětí dotazovaných veliké oblibě:

„Máme celý štos starých „*Mateřídoušek*“ z roku 1978. Čteme z nich dětem a jsou z toho úplně nadšený. Přítelkyně z nich také vystřihala divadla, takový figurky, který se nalepí na špejli a hrajeme dětem každý večer divadlo. A to je prostě pro ně úplně nejlepší. Majda, ta je taková dramatička, ta se toho chytla a hraje nám taky. Vezme si nějaký maňásky a vždycky nám něco zahraje“ (Eva, Barbora 7, Magdaléna 3 roky).

Nomádké mapy prezentované lesbickými a gay rodiči v modifikované podobě

Ve snaze postihnout komplexněji podobu nomádkých map předkládaných l/g rodiči svým dětem se pozornost výzkumu nezaměřovala pouze na pohádkové knihy, které jsou v nezměněné podobě přečítány dětem, ale též na pohádky, pohádkové příběhy, které jsou při čtení či vyprávění určitým způsobem modifikovány a odrážejí tak každodenní životní zkušenosti dotazovaných a jejich dětí. Právě těmto modifikovaným příběhům se budeme nyní věnovat, a to s ohledem na témata, příběhy a postavy, která tato pohádková vyprávění zdůrazňují či naopak potlačují.

¹²³ Ocelot, Michel, Philippe Andrieu, Christophe Lourdelet, Thierry Million. 2004. *Kirikou, et le buffle aux cornes d'or*. Paris: Editions Milan.

¹²⁴ Urbánková, Dagmar. 2007. *Adam a koleno*. Praha: Baobab.

Všichni dotazovaní 1/g rodiče nějakým způsobem do dějů vybraných pohádek a pohádkových příběhů zasahují a různě je modifikují, a to nejčastěji s ohledem na zkušenosti své vlastní a svých dětí, jež nechtějí zatěžovat nežádoucími podněty, které z příběhů raději vynechávají. Anebo naopak se s nimi chtějí o nějaký podnět podělit, který však není v knize zaznamenán, a proto ho do vyprávěného příběhu přidají.

Důraz je nejčastěji kladen na pozitivní a optimistické vyznění příběhu, v němž je většinou zlo, pokud ne přímo v průběhu, tak alespoň na závěr vyprávění či předčítání potlačeno. Jako je tomu v případě příběhu „*O Květušce*“¹²⁵, kdy jedna z dotazovaných se snaží některé negativní pasáže vynechávat, ale předně se zaměřuje na kladné zakončení příběhu:

„Teďka čteme na pokračování ve *Špalíčkově* pohádce „*O Květušce*“. A tam je postava Zimice, nějaké strašné baby, která tam Květušku týrá, zavírá ji v domě a netopí jí tam a Květušce je zima a potřebuje jaro... Takže já to třeba dělám tak, že to většinou nevynechávám, občas nějaké hrozné pasáže vynechám, ale že se snažím skončit zrovna, když je to pozitivní. My to čteme na pokračování, tak nekončím zrovna, když Květuška leží někde mrtvá, zmrzlá, ale končím, když přijde jaro. Protože tam jsou některé pasáže opravdu strašné“ (Dana, Antonie 3,5, Kateřina 1,5).

Podobně je tomu u „*Malé mořské víly*“¹²⁶, jejíž bezvýchoďná situace v závěru příběhu je nahrazena popisem odletu malé mořské víly na křídlech vlaštovky. K modifikacím též dotazovanou vede jazyková úroveň samotného příběhu, která je podle ní zcela nedostačující, obsahuje pouze stroze konstatující fakta bez rozmanitějších opisných projevů:

„Tady je to: „Nešťastná mořská víla sevřela dýku v ruce a pomalu se odebrala do pokoje... „ Tak to prostě nečtu... Tady ty obrázkové knížky si s ní prostě prohlížím a vykládám nějaký příběh. Povykládám, že plakala a šťastně odletěla na vlaštovce [*obrázek na další straně, náležející další pohádce*] a nebo něco takového... Tady v těch anglických překladech je to vždycky strašně zhuťnělý a zkrácený. Vždycky je ve třech větách napsaný, že se z ní stala mořská pěna a není to nějak pěkně opsaný... Ještě když je to špatný a má to špatný konec, tak to prostě nečtu, přijde mi to takový bezvýchoďný. Kolikrát mi vadí i ta čeština, jak je to přeložený“ (Dana, Antonie 3,5, Kateřina 1,5).

Též pro další dotazovanou je pozitivní ladění vyprávěného příběhu podstatné, proto se záměrně vyhýbá například Erbenovým pohádkám. Konkrétně pak hovoří o „rodinné“ modifikaci vyprávění „*O perníkové chaloupce*“, v němž při její reprodukci nevystupuje jako v původním znění zlá ježibaba, která si chce děti upéci, ale hodná babička:

¹²⁵ Hrubín, František. 2006. „*O Květušce*“. In *Špalíček veršů a pohádek*. Praha: Albatros.

¹²⁶ Zmiňovaná pohádka je součástí knihy „*Pohádky s angličtinou*“ v překladu Hany Burešové a s ilustracemi Doroty Fic, jež vydalo nakladatelství Fragment v roce 2006.

„Například starší dcera, ta nechce poslouchat pohádky, kde jsou nějaké strašlivé věci. Třeba ty hororovité Erbenovský a takový typy, to vůbec nechce slyšet. Ale jenom samé dobré, aby to všechno dobře dopadlo. Třeba když jí vyprávím „*O perníkové chaloupce*“, tak jen s tou hodnou babičkou, není to s žádnou zlou. My to tak máme v rodině, že čteme ten příběh trochu jinak. Dcera zná obě verze, ale vždycky si vybere tu s hodnou babičkou. Ta je hodná, má děti ráda, dá jim kakao a pošle je domů. Takhle už to mně vyprávěla máma“ (Eva, Barbora 7 let, Magdaléna 3 roky).

Modifikace pohádkových vyprávění nezůstávají pouze u kladných zakončování příběhů, či snah o jejich celkové pozitivní vyznění, ale odehrávají se na více rozmanitých úrovních, které se vztahují k momentální situaci dítěte a podnětům, které jim jsou takto předkládány. Kdy například nově nabytá zkušenost z kolotoče (točení hlavy) je přidáním do příběhu reflektována také jako možný podnět:

„Tady jsou medvědi [,*Bears*“], které milujeme. Kniha je čistě v angličtině, takže si ji jen zběžně přečtu a pak to tak různě upravím podle těch obrázků... ***Ono se to takhle dá víc propojit s tím, co žijeme. Co známe. * S tím, co známe.** Přesně, nějaký prvek nebo situace se zdůrazní. Zdůrazním většinou to, co nás zajímá. ***Třeba jak leze na tu kytku. V originálu není ani slovo o tom, že by to s ním nějak zahýbalo.** Že se mu točí hlava nebo tak něco. A tak jsem říkala, že se mu točí hlava, když vylezl na tu kytku. ***Když Emička má teďka ráda ty kolotoče, takže ví, co to je, když se nám točí hlava.** Tak se to tam vloží, nebo něco takového. Vid', tomu malému medvědovi, jak se točila hlava, a pak spadnul z té kytky“ (Marie, ***Blanka**, Ema 2,5).

Modely, neboli podněty, které rodiče nechtějí svým dětem prostřednictvím pohádkových příběhů nabízet však převažují, a tak se rozmanité modifikace odehrávají spíše na úrovni pozměňování ve smyslu vynechávání a nahrazování. Jako je tomu v případě příběhu „*O pejskovi a kočičce*“¹²⁷, kdy kočička svými neustálými pohledy do zrcadla představuje rozmařilé chování, jež nemusí být nutně prezentováno dítěti jako inspirativní podnět. Proto je raději nahrazeno:

„...určité věci upravuji, například tady, když pejsek a kočička jdou ven. Než jdou ven, tak si kočička vezme zrcátko a říká: „Jenom škoda, že nemám žádný slunečník, dělala bych s ním v lese parádu“. „Ale ono ti to neuškodí, když tě sluníčko trochu opálí, jsi beztak nějak bleďá... No a teď už se neolizuj a pojď“, říká pejsek. „No musím se drobátko upravit, když jdu v neděli ven,“ říká kočička. A tak dále. No a my to děláme jinak, vid'? My říkáme, že kočička si vzala zrcátko, protože se musí podívat, jestli jí tady [*kolem pusinky*] nezbyly zbytky jogurtu, vid'? No, že ti ptáčekové by jí ozobávali, vid'? Takové drobné úpravy děláme, protože jednak se to vztáhne k tomu dítěti a jednak určité modely, nechceme učit. To se opravdu nemusíme čtyřicetkrát dívat do zrcadla, než jdeme ven“ (Marie, Ema 2,5).

Vynechávané jsou nejen rozmařilé pohledy do zrcadla, před každým odchodem z domova, ale též zpracovávání uzenin a masných výrobků při výrobě dortu či militantní scény s myslivci:

¹²⁷ Čapek, Josef. 2006. *Povídání o pejskovi a kočičce*. Praha: Albatros.

„V současné době upravuji také věci týkající se jídla. Neustále mám problém s tím, když tady [„*Jak pejsek a kočička vařili dort*“] dávají špekáčky do toho dortu. Takže to já vynechávám, když pojídají masa a dávají to do těch dortů a tak. [...] Třeba to i řekneme, co tam je, ale nějak se v tom nepitváme, vid’? Nejsme [*s partnerkou*] úplně vegetariánky, ale tohle se nám zrovna nelíbí. Další věci, které vynechávám a přeskakují, tak to jsou takové ty různé příběhy, kde myslivci střílí. To já tedy nečtu, protože ani nechci, aby se k ní vůbec tenhle svět ještě dostal“ (Jiřina, Viktorka 2,5).

Vynechávané jsou nejen pasáže popisující a tím pádem též normalizující fyzické násilí, ale také násilí slovní v podobě osočování a pošťuchování. Jedná se o pasáže, které dle dotazované nijak nevedou k obohacení příběhu a rozvedení jeho dějových linií, nýbrž ho jen naplňují negativními postoji a názory, proto se je nezdráhá vynechávat:

„Lucie má knížku, popisující příběh o malé holčičce, která se bála v noci sama ve své posteli. Protože nemohla usnout, tak neustále chodila za svými rodiči a o něco je žádala. Nakonec jí otec odbyl tím, že pokud toho nenechá, tak jí dá přes zadek. Když byla Lucie malá, tak jsem jí tuto část nikdy nečetla, protože sama jsem své děti nikdy neudeřila a nechci, aby si mysleli, že je to normální udeřit dítě. Stejně tak si nemyslím, že to byla nezbytná část příběhu, která by děj někam posouvala, proto jsem ji rezolutně cenzurovala“ (Veronika, Lucie 9 let, Josef 4).

„Dcera má další knihu, která je o vodním cyklu, popisující, kde se voda bere, jak se vypařuje a podobně, což je samo o sobě zajímavé. Ale to jak je tato kniha napsaná, je strašné. Vodní cyklus v ní popisují dvě děti, kterým může být tak pět až šest let, ale projevují se jako nafoukaní a arogantní teenageři, kteří spolu soupeří a neustále se nevybíravě pošťuchují. Jsou tu celé odstavce jejich hádek, které prostě nečtu, zkrátka nevidím důvod je číst, nejsou součástí příběhu, jsou jen vycpávkou navíc, která dává celému vyprávění negativní nádech, proto tyto části nečtu“ (Veronika, Lucie 9 let, Josef 4).

Další dotazovaná se o přímých modifikacích nijak nezmiňuje, ale vzpomíná si na dva případy z příběhu o Krtečkovi, kde ji samotnou překvapilo tematizování následků po jídání většího množství třešní:

„...byla to říkačka z Krtečka, nevím, jestli si na ni přesně vzpomenu, ale šlo o to, že tam byla nakreslená myška, která snědla hrozně moc třešní a pak jí z toho bolelo břicho. A myslím si, že jí krtek nebo kdo neříká, nejz tolik třešní, bude tě bolet břicho, ale říká, nejz, budeš tlustá. A to jsem si říkala, chudák myška. Tak to mi tak jako brnklo do oka. A ještě tam bylo, že když jí s tím břichem něco udělali, dali jí nějakou medicínu, tak následovalo: „pustíme ti televizi, za chvíli ti bude hej...“. To jsem si také říkala, že jdou hezky léčit myšku, pustit jí televizi a bude hej. Tak to mě docela zarazilo“ (Tereza, Marek 3 roky).

Důvodem pro převyprávění příběhu ze strany l/g rodičů může být nejen jeho negativní obsah skýtající se například v postavě ježibaby, rozmařilé kočičky či násilnických projevů v podobě hádek a pošťuchování, ale též formální podoba pohádkového vyprávění. Nemusí se tedy jednat o modifikaci z důvodu tématu či postav, o nichž příběh pojednává, ale z důvodu toho, jakým způsobem a jakou formou je napsán. Jakého jazyka je zvoleno k tomu, aby byl

dětem zprostředkován obohacující podnět v jejich putování, jakožto při zážitku setkání se s uměleckým dílem, nikoli jakožto při setkání s čistě faktickým popisem určité události či situace:

„Můj syn miluje jednu knížku, která je ale strašlivě napsaná. Je o housence, ze které se pak stane motýl, což je sice zajímavé téma, nicméně ta kniha je napsaná velice špatným jazykem. A to tak, že já jí prostě... já jí prostě nemohu číst, tak jak je napsaná. Když ji chce slyšet, převyprávím mu ji vlastními slovy“ (Veronika , Lucie 9 let, Josef 4).

Kritéria výběru uplatňovaná lesbickými a gay rodiči při výběru nomádkých map

Od modifikací nomádkých map v podobě pohádek a pohádkových příběhů se dostáváme k obecnějším kritériím výběru knih pro děti, o nichž se l/g rodiče během rozhovoru též zmiňovali. Jejich výběr se řídí jak podle literární a jazykové úrovně pohádek a pohádkových příběhů, tak podle ilustrací a celkového výtvarného zpracování knih. Pohádky a pohádkové příběhy jsou tak vnímány jakožto literární a výtvarná umělecká díla, v rámci nichž mohou děti objevovat rozmanité podněty:

„Mám ráda knihy pro děti, které k nim promlouvají skrze obrázky. Většina knížek pro menší děti je založena na obrázcích a samotný text není až tak zajímavý. Líbí se mi, když jsou knihy dobře vizuálně zpracované, protože menší děti jsou velice vizuální, a obrázky vnímají možná mnohem víc, nežli to, co slyší vyprávěné. Proto je pro mě velice důležité vybírat knihy s hezkými, esteticky příjemnými a srozumitelnými obrázky, aby děti nějak obohatily“ (Veronika , Lucie 9 let, Josef 4).

Výběr dětských knih je též pro další dotazovou ovlivňován jejich výtvarným zpracováním. I ona je přesvědčena o tom, že v ilustracích a obrázcích se skrývají zajímavé podněty, jež děti dokáží vnímat. Oproti textům, které jsou v knihách pro menší děti uváděny, se ilustrace nedají nijak modifikovat, proto nepovedené výtvarné zpracování dětské knihy je důvodem jejího vyřazení z dětské knihovny:

„... většinou, když mám knížku koupit a ne jenom půjčit v knihovně, tak se orientuji podle obrázků. Aby to bylo po výtvarné stránce nějak zajímavé. Protože si myslím, že děti to vnímají nejvíc. Ono většinou to tak je, když vezmu třeba z Baobabu dětský knížky, tak ty po výtvarný stránce jsou většinou úžasné. ***Ale někdy ty texty...** Ale ty texty někdy opravdu dost kulhají. Což je ale pořád lepší verze, než obráceně. Než když někomu budu předkládat nějaký hrozný ilustrace, kdežto ty texty se dají upravit. [...] Vybíráme zkrátka věci, které se nám všem výtvarně zamlouvají. Co jsme třeba dostaly výtvarně nepřipustný, tak ty šly pryč“ (Marie, ***Blanka**, Ema 2,5 roku).

Důraz na ilustrace, výtvarné zpracování a společnou shodu při výběru dětských knih tematizují také dvě další dotazované:

„...ve výběru se s Kátou a s Toničkou našťestí shodneme, jsou to takový ty knížky, kde jsou pěkný obrázky. Máme jich teď hodně na chalupě, podobají se této [„*Jak bylo malé růžové slůně jednou velmi smutné a jak všechno dobře dopadlo*“ Monika Weitze]. Snažím se takhle vybírat vždycky to, co se jim líbí“ (Dana, Antonie 3,5, Kateřina 1,5).

„Teď jsem byla na různých bleších trhách a tam jsem taky kupovala knížky, jako že se mi líbilo, jak vypadají a tak. Některé kupuji na internetu. Tuhle jsem se dívala, co kdo nabízí za staré knížky a líbily se mi tam podobné této [„*Cvrček a mravenci*“ Vojtěch Kubaška, J. Z. Novák], akorát že tam ale byli zajíční. Marek má totiž rád zajíce, tak podle toho také vybírám“ (Tereza, Marek 3 roky).

Výběr knih pro děti orientující se dle kvalitního výtvarného zpracování upřednostňuje též dotazovaná maminka, která vzhledem ke svému povolání grafičky přichází pravidelně do styku s knihami, na jejichž vizuální podobě se podílí. Ze svého pohledu pro děti volí jako nejvhodnější přehledné ilustrace, někdy doprovázené vtipem a nadsázkou:

„... jsem grafička a vlastně vybírám knížky hlavně podle toho, jak vypadají. Pro mě je důležitý jejich design a vůbec celková barevnost... To [„*Mydlipán a jiné veselé pohádky*“] jsou přesně ty kresby, které se mi pro děti líbí. Jednoduché s černými obrysy. To si prostě myslím, že je pro děti ideální, všechno krásně vidí, kde je jaký předmět a tak. ... Jsou tu i oživené předměty, které mají oči nebo pusy, tak to je to pro ně takový legrační. Že se u toho chechtají, když vidí, že třeba tady běží pohrabáč“ (Eva, Barbora 7 let, Magdaléna 3 roky).

Avšak nejen vizuální stránka dětských knih je podstatná. Jak již bylo zmíněno výše, při výběru hrají roli také další kritéria. Například literární a jazyková úroveň samotného textu pohádky či pohádkového příběhu. Pohádky jsou tak vnímány nejen jako výtvarná umělecká díla, ale též jako díla literárně umělecká, díky kterým mohou být děti obohaceny:

„Slova by měla být v knihách pro děti poetická. Ráda dětem čtu příběhy, v nichž slyší plynulý tok jazyka, krásnou kadenci, něco co je rytmické a má zajímavá slova spojená zajímavým způsobem. Takže si myslím, že jazyk a literární zpracování jsou také mémi kritérii. Nemám ráda knihy pro děti, které trpí tím, že mají příliš slov snažících se postihnout příliš mnoho myšlenek najednou, ale stejně tak nemám ráda knihy, které jsou zas příliš jednoduché. Kniha se mnou musí zkrátka rezonovat také z literárního hlediska, jinak ji pro své děti nekoupím“ (Veronika, Lucie 9 let, Josef 4).

Tento požadavek jazykově a literárně zajímavých knih je dále demonstrován na příkladu knih nabízených alternativním nakladatelstvím Baobab, jež se vyznačují vynikající výtvarnou kvalitou, nikoli však jazykovou a literární:

„Na některé ty knihy od Baobabu Lucka koukala a jako... byly úplně divné. Některé ty knihy nedávají smysl. Myslím, že jsou možná více pro dospělé než pro děti. Spíš jako art než příběh pro děti. Měly krásný umění, ale pak mi vždycky něco z toho textu nesedlo, třeba i to že byly o zabíječe nebo něčem takovém. Říkala jsem si, že pokud ta povídka nebude opravdu stoprocentní, tak to nekoupím“ (Veronika, Lucie 9 let, Josef 4 roky).

V kritériích výběru knih pro děti se též odrážejí aktuální potřeby dětí, jako je tomu v případě knih psaných velkými písmeny, určených pro první čtení:

„Druhá dcera je v první třídě a učí se číst, a tak jsem sháněla takové ty knížky, co jsou psané verzálkami. V první třídě, když vidí normální text, tak ho nepřečtou. Ten velkými písmeny umí přečíst a večer nám z něho vždycky předčítá. Ono je jich ale strašně málo takových knížek. Dobré jsou komiksy, ty jsou většinou také psané verzálkami, jako *Čtyřlístek*“ (Eva, Barbora 7 let, Magdaléna 3 roky).

Nomádské mapy, jež by si lesbičtí a gay rodiče přáli pro své děti

V návaznosti na kritéria výběru dětských knih, která většinou spočívají v nárocích na vysokou výtvarnou a literární úroveň publikací, se nyní v hypotetické rovině zaměříme na pohádky a pohádkové příběhy, které by l/g rodiče svým dětem rádi přečetli, které se však doposud nevyskytují v současné nabídce dětské literatury. Vyslovují tak zde svá přání ohledně podoby dětských knih jak z hlediska formy, tak potenciálního obsahu.

Při rozhovorech je naznačovaná například absence knih s pedagogickým podtextem, který však nebude explicitně a čistě edukativní, ale dokáže pomocí příběhu dítěti opět nabídnout nějaké zajímavé podněty:

„...vnímám absenci knih, které jsou na jednu stranu pedagogické, ale které nejsou tak otevřeně pedagogické, jako jsou naučné knížky, které teď vycházejí u vydavatelství DharmaGai... Zajímaly by mě knihy, které jsou naučné ve smyslu, že to dítě někam posunou. Jako třeba příběh s vanou¹²⁸. [...] Obohatit děti jakoby příběhem, nezahlcovat je, nezavalovat technickými detaily, což právě knihy od DharmaGai dělají... Jak jsem se do toho dívala, tak bych to svému dítěti rozhodně nekoupila“ (Marie, Ema 2,5).

Další dotazovaná vyjadřuje přání knihy zabývající se propojením života dětí a přírody. Kde by v jednoduchém příběhu bylo znázorněno, jak fungují přírodní cykly a jak se do nich děti mohou zapojit, například při pěstování zeleniny:

¹²⁸ „...měly jsme úžasný úspěch s jednou knihou. Když byla Emička malá, tak se nechtěla koupat. Voda dobrý, ale nevlezu tam, budu se s ní takhle cachtat, ale nepůjdu tam. A pak jsme měly z Francouzského institutu jednu knihu, kde si chlapeček vezme věci do vody, do vany a tam se cachtá a hraje si. No a to se jí moc líbilo a pak jednou náhodně jsme říkaly: „Podívej se, jak on se ten chlapeček koupe.“ A ona: „No tak jo, já to jdu zkusit“. A od té doby už se v klidu koupe“ (Marie, Ema 2,5).

„Ráda bych viděla více příběhů o dětech žijících v souladu s přírodou, nejen příběhy typu děti žijící na farmě versus děti žijící ve městě. Mám na mysli knihu, která by je nenutila edukativně a popisně vnímat přírodu, ale takovou, kde je vše ukazováno přirozenějším způsobem. Podobně jako je tomu v knize, kterou bohužel nemáme, „*The Green Truck*“¹²⁹. Je o dvou lidech, kteří se svým nákladním autem plným sazenic rostlin objíždějí různá místa ve Spojených státech a učí lidi, jak ze svých květinových předzahrádek udělat záhony pro pěstování zeleniny“ (Veronika, Lucie 9 let, Josef 4 roky).

Je možné se shledat též s názorem, že v současné dětské literatuře chybí knihy určené starším dětem, a to převážně chlapcům ve věku od devíti do čtrnácti let:

„Já si myslím, že hlavně pro kluky ve věku devět až třináct, čtrnáct let nejsou knihy. Oni [*synovci*] jedou v těch starých věcech. [...] A hlavně tím, že od rána do večera čtou, tak vlastně už není co by četli dál. Pro malé děti knížky jsou, ale pro ty větší, šestá, sedmá třída, nejsou. Oni sice vycházejí takový ty holčičí příběhy hloupý a tak, ale to není literatura, to není klasická knížka. Jako třeba dřív byla bichle na celý prázdniny. Bylo tam, jak přespát v lese a co všechno dělat... Vezměte si třeba „*Gabru a Málinku*“ Amálie Kutinové, ty mě tehdy bavily“ (Pavel, Marek 3 roky).

Dvě z dotazovaných se již dříve rozhodly, že samy napíší knihu pro děti. V obou případech nedošlo k závěrečné realizaci, obě se však zmiňují o svých motivacích knihy napsat. První z nich se pokoušela zachytit slovní hříčky, které vznikaly, když se její syn učil mluvit a ve spolupráci s kamarádkou, která by pomocí techniky filcování doprovodila knihu „ilustracemi“ chtěly knihu společně vytvořit:

„My jsme s kamarádkou, která filcuje, dělá věci z vlny, jednou chtěly udělat dětskou knížku. Marek, jak mluví a hodně komolí různě věci, tak jsem si to kdysi zapisovala a říkala jsem si, že by z toho snad šla vydat dětská knížka. Kamarádka říkala, že bych jí tím splnila sen a že to spolu tedy nějak uděláme. Byla by to obdoba tady té knihy o babičce [„*Adam a koleno*“], ona by to celé ufilcovala a já bych k tomu napsala příběh. Jenomže mně se nesešlo moc věcí do textu, a dál jsem se tomu nevěnovala, takže to nedopadlo“ (Tereza, Marek 3 roky).

Druhou dotazovanou motivovalo k napsání knihy zachycení životní situace vlastních dětí, jejichž rodina částečně pochází z České republiky a částečně ze Spojených států. Na příkladu rozličných činností, které provádí její děti s babičkami v obou zmiňovaných zemích se snažila postihnout rozmanité životní podmínky:

„Vlastně už jsem knížku pro děti napsala, protože je spousta dětí jako mé děti, které mají napůl českou rodinu či tak nějak a já bych jim ráda zprostředkovala příběh, který se jich osobně týká. A tak jsem začala psát knihu o tom, jak Lucka tráví čas s babičkou v Čechách, se kterou dělají meruňkové knedlíky a jak se to liší od toho, kdy je s druhou babičkou ve Spojených státech. A jak odlišně tyto babičky žijí a co dělají a tak. Tu knihu jsem zatím nedokončila, protože nemám nikoho, kdo by ji ilustroval a sama jsem také dost zaneprázdněná“ (Veronika, Lucie 9 let, Josef 4 roky).

¹²⁹ Martin, Jacqueline Briggs. 1997. *The Green Truck Garden Giveaway: A Neighborhood Story and Almanac*. New York: Four Winds..

Zajímavé by též podle ní bylo, kdyby členové určité minority, ze své perspektivy napsali příběh pro děti:

„Také si myslím, že by bylo zajímavé, kdyby nějaká minorita žijící v Čechách napsala nějakou knihu pro majoritní společnost. Jako například vietnamská komunita. Existuje tu mnoho segregace, lidé o sobě navzájem nic nevědí a přitom spolu chodí do školy. Ale nejsou nijak propojeni“ (Veronika, Lucie 9 let, Josef 4 roky).

Ne každý dotazovaný rodič však měl pocit, že by nutně nějaká dětská kniha chyběla v současné široké nabídce literatury pro děti:

„Ono těch knížek je opravdu spousta. Trh je hodně nasycený těmi knihami, které pak vlastně končí v Levných knihách, když se nestihnou nějak prodat. Tak aby nepřekážely novým v těch dražších knihkupectvích, tak to expedují tam. [...] Tím, že už toho je tolik, tak jaké knížky bych si přála...? To by se opravdu muselo najít něco, co... musel by to být nějaký dobrý nápad, který přijde s něčím novým“ (Eva, Barbora 7 let, Magdaléna 3 roky).

Lesbická a gay tematika v kontextu nomádkých map pro děti z pohledu lesbických a gay rodičů

Z předcházejících ukázek bylo možné vyčíst, že l/g rodiče s ohledem na svou každodennost předčítají či vyprávějí svým dětem rozmanité příběhy zahrnující rozmanité postavy.

Ať již to byly příběhy prezentované l/g rodiči v nezměněné podobě, či různě modifikované přinášející dětem nomádké mapy zvýznamňující určitá tematická území. Co se týká obecnějších kritérií výběru, nejpodstatnější roli hrálo výtvarné provedení nomádké mapy, následované také kvalitním literární ztvárněním. O nomádkých mapách též l/g rodiče hovořili v hypotetické rovině, kdy se zmiňovali, o jakých příbězích a postavách by rádi svým dětem předčítali pohádku či pohádkové příběhy. Také zde se vyjevila ohromně rozmanitá škála témat, jež by l/g rodiče rádi pomocí pohádkového příběhu rádi pojednali.

Často zdůrazňované propojování každodenních zkušeností s předčítanými či vyprávěnými příběhy, však vynechávalo jeden aspekt každodennosti dotazovaných l/g rodičů, na nějž se též zaměřoval tento výzkum, a to je gay a lesbická tematika v kontextu pohádek a pohádkových příběhů pro děti. L/g rodiče sami primárně nezačali během rozhovorů tematizovat toto propojení, ale až když byli dotázáni se k němu vyjádřit.

Následující text se bude zabývat názory l/g rodičů týkajících se propojení podnětů s lesbickou a gay tematikou s nomádkými mapami v podobě pohádek a pohádkových příběhů pro děti.

Nejspíš vzhledem k faktu, že v rámci české dětské literatury zatím neexistuje kniha pro děti se zobrazením lesbické a gay tematiky, dotazovaní l/g rodiče nehovořili o žádných českých pohádkách a pohádkových příbězích, jež by svým dětem v nezměněné podobě prezentovali, a v nichž by se v explicitní podobě objevovaly postavy či příběhy spojované s touto tematikou.

Těž v implicitní podobě nenacházejí v českých dostupných nomádkých mapách pro děti odkazy k lesbickým či gay postavám, které jsou spatřovány v rámci akademického či queer subkulturního diskurzu, kde jsou například postavičky Křemílka a Vochomůrky vnímány jako gayové:

„Křemílek a Vochomůrka? Tak to mě nenapadlo. Je pravda, že jsou to dva kluci, ale... ale já třeba, bych to tam nějak musela implantovat. No nevím. A v *Potkali se u Kolína* mají už k sobě rodiny, to už máme tady v druhém díle, takže to ne...“ (Dana, Antonie 3,5, Kateřina 1,5).

Co se týče dětských knih ze zahraničí, pojednávajících explicitně o lesbické a gay tematice, většina dotazovaných o jejich existenci ví. Konkrétně zmiňovaným příkladem je kniha „*Heather has two mommies*“, jež jedna z dotazovaných dokonce vlastní, ale sama je k ní negativně vyhraněna, podobně jako další dotazovaná, která knihu pouze viděla a odmítla ji pořídit, a to kvůli čistě deskriptivní formě postrádající širší příběh:

„Já jsem jí [„*Heather has two mommies*“] koupila. Někde jsem totiž četla, že je to dobrý. Ale pak jsem zjistila, že vlastně vůbec není. Však se na to podívejte. To je tak akorát na to, aby se podle toho vykládalo dětem v mateřské školce, nebo já nevím. Takový strašně vzdělávací. Nevím tak úplně, co s tím... My doma nemáme takový přístup“ (Dana, Antonie 3,5, Kateřina 1,5).

„...co jsem zatím viděla [„*Heather has two mommies*“], tak ty zahraniční knihy, to je jakoby... moc politicky korektní a edukativní. A to já zas nemusím. Dám radši přednost dobrému a silnému příběhu, který ale přesahuje tohle. Mě tahle oblast zas až tak nezajímá. A pro to dítě to není zas až tak ... Důležitý je, aby byla obohacena něčím jako člověk“ (Marie, Ema 2,5).

Modifikace pohádek a pohádkových příběhů, při níž dochází k potlačování nebo naopak zvýznamňování určitých tematických prvků či postav, o nichž se l/g rodiče prvně zmiňovali, se opět nezaměřovala na jakékoli zvýznamňování lesbické a gay tematiky. Když poté byli rodiče

dotázání na možné modifikace tohoto typu, stavěli se k nim odmítavě a zdůrazňovali odlišná kritéria výběru knih, či jiné modifikace, které provádějí, nikoli však s ohledem na gay a lesbickou identitu:

„...Já si myslím, že by bylo umělé třeba někam přidávat [l/g] postavu... Kdybych měla dát obecně přednost věcem, tak třeba právě tomuhle [*básnická sbírka „Bajaja“ od Vladimíra Holana s ilustracemi Jiřího Trnky*], protože je to literárně hodně dobré... Opravdu jsem neviděla lepší knížku... Pokud mám předat také něco jazykově, ne jenom výtvarně, tak takhle těmi verši. ... Rytmus jazyka, rýmy, to je prostě strašně obohacující. Malá z toho byla úplně nadšená... To je přesně ten jeden typ knihy, kterou bych milovala, protože ten jazyk je tam skvělý a obrázky jsou taky úžasný. Takže to bych radši viděla, nějaký klasiky s dobrými ilustracemi, spíš než knížky s touhle tematikou...“ (Marie, Ema 2,5).

Upřednostňována je tedy spíš kvalitně zpracovaná dětská kniha, jak z hlediska literárního, tak výtvarného, ne nutně pojednávající o příbězích, v nichž vystupují lesbické či gay postavy:

„...dávám přednost kvalitní literatuře před..., ale i pokud je to jazykově výborný, a třeba by ten obsah byl mimo, tak bych to pořád asi víc skousla než obráceně. Jako než korektní příběh, který je blbě napsaný nebo ilustrovaný, to opravdu nemusím“ (Marie, Ema 2,5).

Další dotazovaná se též staví odmítavě k modifikacím tohoto typu, a to s ohledem na vizuální vnímavost svého dítěte, které při předčítání knih sleduje doprovodné ilustrace a jen obtížně by mu vysvětlovala, že na obrázku se nachází jiné postavy, než jsou zobrazené. Po krátké odmlce se však k tématu modifikace při vyprávění příběhů navrácí. Nejedná se přímo o nějaké převyprávění příběhu či upravování, ale spíše o určitou významovou destabilizaci, kdy se syna u méně rozlišitelných ilustrací ptá, kdo je na obrázku, zda muž či žena, a toto dotazování se poté odehrává při běžném životě:

„Přidávat? Ne, to by mě upřímně nenapadlo. A hlavně by to šlo těžko, protože on je hodně na té úrovni vizuální, takže já mu nemůžu říct, že když tady vidí toto, že je to toto... Já třeba zkouším s Markem, když je něco neurčitého, myslím pohlavím, tak ho naschvál pošťuchuji naopak. Když on řekne: „To je pán.“ Tak já řeknu naopak: „A není to paní?“ „A jak to poznáš?“ On řekne, že to pozná tak, že to je pán a já řeknu: „Jak to poznáš?“ A on, „no protože to je pán“. Děláme to i jindy, když jedeme v tramvaji a Marek řekne, že je tam pan řidič a já si toho všimnu, že to je řidička, tak ho na to upozorním“ (Tereza, Marek 3 roky).

Též další dotazovaná se podobným modifikacím vyhýbá. A celkově ji propojení dětských pohádkových knih a příběhů s lesbickou a gay tematikou přijde nepřírozené:

„...já je [l/g postavy] tam do příběhů nedodávám, ty, co tam nepatří, to ne... Mně ani vlastně, jak jsme mluvily o té knížce s těmi králi [„Král a kráľ“], mně to teda nepřipadá, až tak úplně vhodný. Já nevím. [...] Takový pohádka, to mi přijde asi takový trochu nepřirozený. Přijde mi nepřirozený že v těch pohádkách by se měli třeba líbat dva princové. Nevím, asi by mi to přišlo divný. Nikdy to takhle napsané nebylo, tak se mi to tam nějak nehodí do těch pohádek. Ani nevím, jak bych to dětem vyprávěla, že myšák si vzal myšáka¹³⁰ [smích], když to v tom příběhu není. To fakt ne“ (Eva, Barbora 7 let, Magdaléna 3 roky).

Po odmlyce a zamyšlení se nad potenciálním příběhem pro děti, který by odrážel jejich každodennost, zároveň by je zajímal a dokázal je tak obohatit, dotazovaná popisuje knihu, která by byla o dětech a zvířatech z různých koutů světa, podobně jako to bylo uvedeno v jednom pořadu pro děti, který společně shlédly. Pomocí takového příběhu by tak poskytovala svým dětem rozmanité podněty o životech různých lidí, zvířat a kultur:

„...rády jsme se dívaly s Barborkou, když dávali v televizi takový příběhy děti z různých koutů světa. [...] Vystupovalo tam dítě, které se ráno probudilo a popsalo rodinu, jaké mají rituály, co si dávají k snídani... Jednou tam byla rodina, která žila někde v pastvinách... a tam dítě ukazovalo, jak ráno jdou vyhnat zvířectvo na pastvu a pak dělají sýr... Také ukazují, co dělají odpoledne, zkrátka popisují celý svůj den. A to třeba tu Barborku hodně zaujalo, to, že to není všude stejné. ... Příběhy vyprávěly o lidech z různých koutů světa, [...] co ti lidé vaří a jedí, co jedí například v Číně, kde jedí brouky a tak... Tak to by mi přišlo takový hezký, kdyby to bylo v nějaký knížce. S dobrými ilustracema, jednoduše popsaný a zarámovaný do nějakého příběhu.... To by mohlo být pro děti zajímavý, že uvidí jiné děti vyrůstat v úplně jiné oblasti, v úplně jiném prostředí a hlavně, že mají kolem sebe úplně jiný zvířátka. Že třeba v Austrálii je normální, že chlapeček ráno někam jde, kde vidí klokany, což to je pro ni svátek, když jde do ZOO a vidí se tam s klokany. Zkrátka něco takového, co by bylo pro ty děti zajímavé“ (Veronika, Barbora 7 let, Magdaléna 3 roky).

Modifikacím s lesbickou a gay tematikou není nakloněna ani další dotazovaná. Podle ní u klasických pohádkových příběhů, kde jsou děj i obsazení hlavních rolí každému notoricky známé, není možné je libovolně přidávat či zaměňovat. Proto podle ní jakákoli obměna, jako například v případě dvou maminek Červené Karkulky, působí násilně:

„Já to [přidávání l/g postav] nedělám, já to nedělám. Když byste to [l/g tematiku] dala do klasický pohádky, tak mi to přijde moc, moc násilný. Jak všichni a hlavně děti tu pohádku znají úplně do detailů, tak najednou tam..., tak to je takový jako dost násilný. Jako v Karkulce, že by to mělo být? Tam přeci ani nemůžou být dvě maminky, který pošlou Karkulku za babičkou“ (Dana, Antonie 3,5, Kateřina 1,5).

Je zastánkyní spíše určitých zdůrazňování, nikoli přidávání či domýšlení postav. Dodává, že v nově vycházejících knihách pro děti by se již mohly objevovat různé tematizace minorit, v zápětí však dodává, že reálný kontakt s daným jedincem (ať se jedná o slepého člověka či homosexuála) je pro dítě vždy novým zážitkem, který se učí zpracovávat:

¹³⁰ Odkaz ke knize „Ratatouille“ Mary Olin.

„Třeba zdůrazňuji, když je jenom tatínek, tak říkám, že je jenom tatínek. To bývá dost často. Ale tohle vymyšlení nedělám. ... Možná nové knížky, ať se o to snaží, že by v nich měli být handicapovaní a prostě různý minority. Že by se tam měli objevovat různý lidi. [...] Jenomže stejně, když pak to dítě potká slepého člověka nebo homosexuála nebo tak. Tak ono vůbec neví, protože nikdy předtím v životě nikoho takového nevidělo. To mám s Tončou sama ten problém... Nebo prostě, když vidí tlustého člověka nebo kohokoliv, kdo je jiný“ (Dana, Antonie 3,5, Kateřina 1,5).

Podle dotazovaných l/g rodičů je mnohem podstatnější, než knižní zpracování tématu lesbického a gay života, spíše osobní kontakt s podobně žijícími lidmi v reálném životě:

„...když je možnost scházet se s těmi lidmi naživo, co takhle žijí podobně, tak to ty děti vidí a je to v pohodě. Vlastně to [l/g tematika] pro mě není nějak zásadní problém. Asi bych to ráda měla v těch knížkách, ale je pro mě důležitější, že máme známý, který takhle fungují, a že ty děti to vlastně vidí. To mi přijde mnohem lepší. ... Větší problém je, když pak potkáme na ulici nějakého člověka třeba s hůlkou a ona [dcera] to vůbec nezná a neví, jak se chovat. Třeba ti handicapovaní jsou pro ni mnohem větší problém, protože ty vlastně v okolí nemáme a ona má pak problém, když se s tím někde setká“ (Dana, Antonie 3,5, Kateřina 1,5).

Důraz na žitou realitu, která není nijak problematizovaná v běžném životě, a proto se ani nemusí odrážet v předčítaných pohádkách a pohádkových příbězích:

„No já si myslím, že to dítě to [l/g postavy] vidí běžně kolem sebe a nemusí o tom vlastně číst. To zas není takový jako nutný, si myslím“ (Marie, Ema 2,5).

Ani další dotazovaná nemá potřebu nějak tematizovat lesbickou a gay identitu při předčítání dětských knížek. Z velkého množství nabízených knih vybírá ty, které jí připadají nějakým způsobem zajímavé. Po chvilce odmlky vyjadřuje přání, že by spíše dala přednost knize pro děti vyprávějící příběh, který nutně nekončí u šťastné dvojice žijící v páru:

„...Nevím, no. Nejspíš bych takovou knížku koupila, ale nepálí mě to nějak. Protože těch knížek je hodně a spousta je jich pěkných. Tak já nevidím důvod něco přidávat nebo pozměňovat, ani při tom čtení, protože si prostě najdu knížku, který mi připadají vždycky zajímavý. ... tak mě napadá ještě, že když jsme byli na dovolené, tak jedna kamarádka vykládala příběhy dětem a vykládala jeden taky Markovi. A stalo se, že vyprávěla dva za sebou, a v obou šlo o to, že někdo je sám a najde si partnera a vždycky to byl jako ten dobrý konec. Vždycky to byly různý příběhy, ani tam nevystupovali lidi, byli to nějaký zvířata nebo nějaký divnosti a dělali divný věci, ale nakonec vždycky si někoho našli a to bylo to největší štěstí a tam to vždycky skončilo. A já jsem ji tak pošťuchovala, že proč zrovna to musí končit tím, že být v páru je to největší štěstí, vždyť to není nutně pro každého to největší štěstí přece. To je pro mě osobně třeba citlivé téma. Říkala jsem si, že by mi nevadilo, kdyby byly víc různý příběhy, takový, kde je samotná babička, sama si žije, vaří polívku a kluk si s ní povídá...“ (Tereza, Marek 3 roky).

Obecněji vyžaduje potřebu knih o rozmanitých rodinných uspořádáních také další dotazovaná. Nehovoří nutně o rodině, kde by vystupovaly dvě lesbické matky či gay otcové, ale spíše jí jde o narušení norem rodinného uspořádání matka, otec a dvě až tři děti:

„Ráda bych, aby se v knihách pro děti spíš objevovaly příběhy o různých rodinách. Myslím různé druhy rodin, kde žije například pohromadě více odlišných lidí, třeba i různého věku a tak, a nejenom máma, táta a s nimi dvě nebo tři děti“ (Veronika, Lucie 9 let, Josef 4 roky).

O něco později, když se dotazovaní l/g rodiče postupně vypořádali s představou propojení dětské literatury a lesbické a gay tematiky, vůči čemuž se ve většině případů negativně vymezili, hovoří dále o hypotetické podobě knihy, která by tyto dvě roviny dokázala skloubit. Z jejich výpovědí však není patrné nějaké zvláštní nadšení pro zobrazování zmiňovaného tématu, spíše se v rámci rozhovoru sami sebe ptají, zda jsou takové dětské knížky potřebné, a pokud by nějaké takové měly vzniknout, jakou podobu by měly mít:

„...taky, kdo by si to koupil, že jo, kdyby to tam bylo přímo napsané na obalu. Čtyři rodiny? A kde by to prodávali, na Mezipatech? Předně asi záleží na té formě, jak je to namalovaný, jak je to popsáný a takovéhle věci, proč vlastně ten příběh psát a ... nevím, jestli je to potřeba“ (Pavel, Marek 3 roky).

„...Ale ono taky máte třeba děti z rozvedených rodin. Já vím, že to relativizuju... Ale ty taky prostě nemají nikde knížky. Maminka, tatínek se rozvedli, tenhle týden jsem u maminky, příští týden jsem u tatínka...A kolik těch děcek je... A nemají, kde se s tím srovnat, zvláště ještě když projdou traumatem toho rozvodu. To spíš by mohlo být v příběhu“ (Dana, Antonie 3,5, Kateřina 1,5).

Potenciální způsob zobrazování lesbické a gay tematiky v dětských knihách by se podle dotazovaných l/g rodičů měl dít mimoděk. Zároveň přidávají tematizaci dalších rozmanitých rodinných uspořádání:

„Když už, tak asi nejvíc by se mi líbilo, kdyby tak mimoděk, občas prostě byly dvě princezny nebo dva králové, nebo takhle. Lepší by bylo, kdyby se to občas v těch knížkách někde objevovalo, ale všechno možný, co se může objevit... Jakože každý to má jinak. Nevím, tak třeba Budulínek bydlí s babičkou a dědečkem. To tam je, teďka jsme měly knížku, kde je to přímo napsáný, že to tam i zdůrazňovali. Že Budulínek, když se narodil mamince, tak maminka ho prostě dala..., tak to tam bylo napsáný, ho prostě dala do lesa, do chaloupky k lesu k babičce a dědečkovi, aby se o něho postarali a vychovávali ho.... Jako že by to člověk takhle nějak v těch knížkách měl různě, nevím, no“ (Dana, Antonie 3,5, Kateřina 1,5).

Či společnou reprezentaci s jedinci různých etnických příslušností:

„... já bych byl asi rád, kdyby tady taková knížka byla, ale kdyby tam bylo všechno, aby to nebylo pořád jen o tomhle [l/g tematika]. Knížka, kde by prostě na jedné stránce byla babička s černouškem a na druhé stránce dvě babičky bez černouška... To je takový přirozenější. Bez toho, aby to bylo napsáný přímo na obalu. Ale aby to bylo takový nenápadnější a přirozenější“ (Pavel, Marek 3 roky).

Okrajové zobrazení, které nestojí ve středu zájmu, ale je spíš nenápadnou součástí širšího příběhu, vyskytuje se zkrátka mimoděk, by upřednostňovala další dotazovaná:

„... aby to [l/g tematika] prostě nebylo to nejpodstatnější, ale aby tam byl skutečný příběh a tohle tam bylo jako mimoděk, aby to tam bylo jako přirozená věc. Podle mě na to není třeba upozorňovat tak jako u prince a prince. No já nevím, mně to prostě nepřipadá přirozený v těch pohádkách. Nepletla bych to do těch pohádek, když už, tak spíš do nějakého příběhu ze života, kde se k sobě opravdu lidi chovají hezky, třeba, aby tam zvířata nějak figurovala. To mají děti rády“ (Eva, Barbora 7 let, Magdaléna 3 roky).

Ačkoli dotazovaní l/g rodiče v rozhovorech připouštějí určité provázání lesbické a gay tematiky s pohádkami a příběhy pro děti, jedná se spíše o okrajová zobrazení a implicitní reprezentace, nikoli o explicitní vyjádření. Oproti tomu zdůrazňují rozmanitá kritéria a požadavky, které při výběru knih hrají mnohem důležitější roli nežli pojednání o životě lesbických a gay jedinců. Jedná se o vysokou literární a výtvarnou úroveň příběhu, jakožto uměleckého díla, například v podání klasických autorů - Vladimíra Holana a Jiřího Trnky. Popřípadě upřednostňují zobrazování rozmanitých rodinných uspořádání v podobě osamocené žijící babičky či výchovy Budulínka babičkou a dědečkem.

Podle l/g rodičů je nejpodstatnější, že se děti mohou stýkat s podobně žijícími rodinami, poněvadž pohádky a příběhy mohou sice dětem zprostředkovat určité podněty, nikoli jim však nahradit samotnou zkušenost, kterou zažijí při reálném kontaktu s danou osobou, ať již se jedná o člověka handicapovaného, starého či neheterosexuálně orientovaného.

Což opět potvrzuje fakt, že vnímání vyprávěných či předčítaných příběhů je zcela individuální záležitostí, při níž vznikají významy osobitého charakteru, nepřenosné a jen těžko předem ovlivnitelné. Dotazovaní l/g rodiče se i přesto snaží své děti obohacovat rozmanitými podněty, o něž děti nějakým způsobem projeví zájem.

Zajímá je například vydávat se na svá nomádská putování spolu s různými zvířaty či lidmi žijícími odlišným způsobem života na druhém konci světa, kteří žijí v rozličných přírodních a životních podmínkách, nežli se dočítat o dvou lesbických maminkách vychovávajících dítě. Zajímají se o podněty, které se jich nějakým způsobem dotýkají, zároveň však přesahují jejich každodenní život.

ZÁVĚR

Prvotním impulsem k tématu diplomové práce byl vznik podkladů k vytvoření dětské pohádkové knihy přinášející dětem nový podnět v jejich každodennosti, příběh s lesbickou a gay tematikou.

Vzhledem k faktu, že v české literatuře pro děti není možné nalézt explicitní reprezentace lesbické a gay tematiky, zajímalo mne, jaké pohádky a pohádkové příběhy svým dětem lesbičtí a gay rodiče předčítají či vyprávějí. Zda je s ohledem na svou každodennost nějak modifikují, jaká uplatňují kritéria při výběru knih pro děti a zda existuje nějaké téma, příběh či postava, o níž by si přáli svým dětem přečíst, ale nevyskytuje se doposud v žádné u nás publikované knize.

V teoretické části bylo nejprve pojednáno o dětské literatuře ve spojení s lesbickou a gay tematikou v Čechách, kde je možné vyzorovat neexistenci reprezentace lesbických či gay subjektů v explicitní podobě. V implicitní podobě je možné z akademického pohledu či pohledu příslušníků queer subkultury nalézt tyto reprezentace například v postavách Křemílka a Vochoomůrky či dvou Medvědů od Kolína.

Podobně jako se u nás nevyskytují pohádky a pohádkové příběhy pojednávající o lesbické a gay tematické, ani teoretické práce se propojením těchto dvou témat nezabývají. K pohádkám a pohádkovým příběhům je přistupováno nejčastěji z literárněvědného, psychologického či genderového hlediska. Posledně jmenované v sobě snoubí všechny tři přístupy, avšak přes svůj široký záběr do sebe nezahrnuje lesbickou a gay tematiku ve vztahu k dětským knihám a zůstává na čistě popisné úrovni pohádek a pohádkových příběhů (viz práce Lucie Jarkovské). Ty nevnímá jako mnohvrstevnaté texty, jejichž význam je odvislý od každého jednotlivce, jako to činí ve své práci Martin Jára.

Dále byly nastíněny vybrané pohádky a pohádkové příběhy s explicitní reprezentací lesbických a gay subjektů v zahraniční literatuře pro děti, kde je možné nalézt řadu knih různě zpracovávajících tuto tematiku. Většina se jich však setkala s nepříliš přívětivým přijetím širší veřejnosti, místy i cenzurními opatřeními.

Ačkoli se v zahraniční literatuře pro děti vyskytují příběhy pojednávající o lesbické a gay tematické, teoretické práce zabývající se propojením těchto dvou oblastí z pohledu lesbických a gay rodičů se podobně jako u nás nevyskytují. Jako inspirační zdroj následujícího výzkumu však posloužila práce Rogera Clarka a Heather Fink, kteří se zaměřují na dětské obrázkové knihy z hlediska multikulturního feminismu.

Dále došlo ke zvýznamnění určitých charakteristik pohádek a pohádkových příběhů, které je dokázaly zachytit v jejich nedefinovatelnosti a poukázat tak na fakt, že se jedná o mnohovýznamové a mnohvrstevnaté texty, jejichž význam se liší dle každého jednotlivce, který je právě předčítá či jim naslouchá, jak o tom hovoří Stuart Hall. Jedná se o zvýznamnění přístupu v podobě filozofického čtení, takzvaného propracovávání se ve smyslu Jean-François Lyotarda, či pojetí pohádek a pohádkových příběhů jakožto uměleckých děl, jež takto rozebírá ve své práci Bruno Bettelheim. Jacob Streit a Else Müller zas poukazují na podporu poetické fantazie a schopnosti úžasu ze strany pohádek a pohádkových příběhů.

„*Nomádské putování před usnutím*“ vymezením konceptu nomadismu a nomádského subjektu v pojetí Rosi Braidotti navazuje na předchozí pojetí pohádek a pohádkových příběhů, v nichž se skrývá řada významů lišících se dle jednotlivých příjemců textu a zasazuje tak pohádky a pohádkové příběhy do konceptu neviditelných nomádských map. Z těchto map jsou nomádské subjekty schopny utvářet osobité fluidní významy a vydávat se tak na rozmanitá nomádská putování (nejen) před usnutím. Pohádky a pohádkové příběhy tak nadále vystupovaly v roli neviditelných nomádských map poskytujících dětem (a dalším potenciálním nomádským subjektům) podněty pro další putování.

Z výpovědí dotazovaných lesbických a gay rodičů vyplynulo, že s ohledem na svou každodennost poskytují dětem rozmanité podněty pomocí nomádských map v podobě pohádek a pohádkových příběhů, přičemž přiznávají dětem aktivní roli při utváření významu prezentovaných textů. Snaží se jim ze své pozice zprostředkovávat, co nejrozmanitější podněty, jež děti zajímají a mohou je nějak obohatit.

Vybrané pohádky a pohádkové příběhy splňující kritéria, jak po obsahové, tak formální stránce, jsou rodiči prezentovány v nezměněné podobě. Jedná se o příběhy, v nichž nejčastěji vystupují v hlavní roli zvířecí postavy, dále pak postavy lidské, například v podobě černošského chlapečka či samostatně žijící babičky.

Dále jsou dotazovanými lesbickými a gay rodiči předčítány či vyprávěny příběhy v modifikované podobě, kdy dochází ke zvýznamňování či naopak potlačování určitých témat či postav vyskytujících se v pohádkách a pohádkových příbězích. Předně se jednalo o pozitivní a optimistické ladění celého příběhu a jeho zakončení, kdy byly vynechávány negativně působící pasáže. Vynechávány jsou též pasáže popisující násilné scény, jak fyzické, tak verbální. Další

modifikace se zaměřovaly na odraz momentálně nabyté zkušenosti dítěte získané například při točení na kolotoči.

Co se týče obecnějších kritérií výběru knih pro děti, dotazovaní rodiče upřednostňovali kvalitní výtvarné zpracování knih, a to s ohledem na fakt, že děti jsou velice vizuálně vnímavé. Následoval důraz na kvalitní literární zpracování, pomocí něhož mohou být děti také obohaceny. Pohádky a pohádkové příběhy byly tedy vnímány nejen jako výtvarná umělecká díla, ale též jako díla literárně umělecká.

V hypotetické rovině se nesly výpovědi dotazovaných rodičů při tematizaci příběhů, které by svým dětem rádi přečetli, avšak se doposud v dostupné dětské literatuře nenachází. Opět docházelo k popisování rozličných témat, situací postav, o nichž by potenciální příběhy mohly vyprávět. Z hlediska formy byly požadovány knihy, které by v sobě skrývaly implicitní pedagogický podtext, nikoliv však explicitně edukativní. Dále dotazovaní požadovali knihy zabývající se propojením života dětí a přírody. Zdůrazňovali absenci knih pro starší děti (chlapce) ve věku od devíti do čtrnácti let. Dvě z dotazovaných se samy pokoušely knihy pro děti napsat, k závěrečné realizaci však nedošlo. První měla vzniknout ze slovních přeřeknutí malého syna učícího se mluvit, a z filmovaných „ilustrací“. Druhá měla pojednávat o odlišných životních strategiích prarodičů žijících v Čechách a ve Spojených státech. Dále byl navrhnut požadavek knihy pojednávající o životě některé z minorit v České Republice, konkrétně vietnamské. Taktéž bylo možné setkat se s názorem, že v současné době je nabídka knih pro děti natolik široká a pestrá, že je vždy možné učinit výběr.

Co se týče lesbické a gay tematiky propojené s pohádkami a pohádkovými příběhy pro děti, je možné ze strany dotazovaných lesbických a gay rodičů vysledovat spíše odmítavé postoje. Během rozhovorů sami primárně nezačali rozebírat toto propojení, ale až tehdy, když byli dotázáni se k němu vyjádřit. Z jejich výpovědí vyplývá, že neposkytují svým dětem v nezměněné podobě nomádkové mapy skýtající podněty v podobě lesbických či gay subjektů. Znají sice některé zahraniční publikace pojednávající explicitně o těchto podnětech, avšak považují je za příliš deskriptivní a edukativní, což je přístup, který vůči svým dětem odmítají.

Ani v rámci modifikace pohádek a pohádkových příběhů nepozměňují příběhy či postavy, aby nějak zobrazili či zdůraznili lesbickou a gay tematiku. Podstatnější jsou pro ně jiná kritéria z hlediska obsahu a formy. Spíše upřednostňují knihy výtvarně a literárně kvalitně zpracované, nežli nutně tematizují život lesbických a gay jedinců. Modifikace v podobě například přidávání

lesbických či gay postav do příběhů, v nichž se původně nevyskytovaly, odmítá další dotazovaná, podle níž je vizuální stránka knihy natolik intenzivně vnímána dětmi, že tudíž není možné tvrdit, že se v dané ilustraci vyskytuje jiná postava, než je znázorněna.

Další dotazované připadá propojení dětských pohádkových příběhů s lesbickou a gay tematikou nepřirozené a divné. Vzhledem k faktu, že takto dětské knihy nikdy nebyly napsané, nemá potřebu je v tomto ohledu jakkoli pozměňovat. Spíše by její děti projevíly zájem o knihy zobrazující život lidí a zvířat z jiných kultur.

O násilnosti takovýchto modifikací je přesvědčena také další dotazovaná, která uvádí, že notorická znalost klasických pohádek ve své podstatě ani neumožňuje žádné pozměňování, protože každá taková změna působí velice výrazně až násilně.

Mnohem podstatnější, nežli knižní reprezentace lesbických, gay a jiných minoritních jedinců v literatuře pro děti, je podle dotazovaných rodičů reálné setkávání se s rozdílnými lidmi. Vzhledem k faktu, že se rodiče setkávají s podobně žijícími jedinci, nevnímají ani oni, ani jejich děti lesbickou a gay identitu jakožto „problém“, jež by bylo třeba tematizovat v dětských knihách. Pro děti se jedná o každodenní realitu, jež není v knihách typu „*Heather has two mommies*“ nijak přesahována, a tudíž se nejedná o obohacující podnět, jenž by si dotazovaní rodiče přáli svým dětem předkládat.

Pokud rodiče na nějaké modifikace přistupují, tak jsou opět odlišné od zvýznamňování lesbické a gay identity. Jedná se o zachycování rozličných rodinných uspořádání, které se nutně nemusejí sestávat ze dvou rodičů odlišného pohlaví a dvou až tří dětí, ale také mnohem širšího a rozmanitějšího uskupení s ohledem na věk, či naopak jednoho rodiče vychovávajícího dítě samostatně.

Když už by mělo dojít ke vzniku nějaké dětské knihy pojednávající o životě lesbických či gay subjektů, mělo by se podle dotazovaných rodičů jednat o nenápadnou, spíše okrajovou reprezentaci, nikoli o explicitní zobrazení. Všichni dotazovaní upřednostňují zajímavý, dobře zpracovaný (výtvarně i literárně) příběh, v rámci něhož mimoděk vystupují například lesbické, gay a další minoritní postavy, před deskriptivním vyjádřením faktů pouze o životě lesbických a gay jedinců.

Prvotní impuls k tématu diplomové práce, jež byl charakterizován vznikem podkladů k vytvoření dětské pohádkové knihy přinášející dětem nový podnět v jejich každodennosti, příběh s lesbickou a gay tematikou, tak dostal během rozhovorů s lesbickými a gay rodiči vcelku jasný

proti-impuls. Z pozice nelesbického/negay/nerodiče jsem mylně usuzovala, že by u lesbických/gay/rodičů mohla vznikat potřeba svou identitu nějak tematizovat v knihách pro děti.

Jak se však ukázalo, pro děti lesbických a gay rodičů netvoří lesbická a gay tematika zcela nový podnět, nýbrž se jedná o životní situaci prožívanou každodenním kontaktem s vlastními rodiči a s přáteli rodičů, kterou není třeba bez přesahu nijak dál tematizovat v nomádkách mapách v podobě pohádek a pohádkových příběhů.

Na nomádká putování před usnutím se totiž děti lesbických a gay rodičů raději vydávají například spolu se s zvířaty ze vzdálených koutů světa, s nimiž se ve skutečném životě mohou setkat pouze v ZOO, než s lesbickými maminkami, s nimiž se pravidelně setkávají doma. Inspiraci pro jejich nomádká putování tak tvoří rozmanité podněty, které nějakým způsobem přesahují jejich každodennost.

BIBLIOGRAFIE

Citovaná literatura

Barša, Pavel. 2006. „Jestli tě sere Marx...“. *Živel 28_Queer*.

Bettelheim, Bruno. 2000. *Za tajemstvím pohádek. Proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Lidové noviny.

Bösche, Susanne. 2000. *Jenny, Eric, Martin... and me*. [citováno 2010-06-10]. Dostupné z: <<http://www.guardian.co.uk/books/2000/jan/31/booksforchildrenandteenagers.features11>>.

Braidotti, Rosi. 1994. *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press.

Braidotti, Rosi. 1998. *Difference, Diversity and Nomadic Subjectivity*. [citováno 2009-06-17]. Dostupné z: <<http://www.let.uu.nl/~rosi.braidotti/personal/rosifoot.html#e42>>.

Braidotti, Rosi. 2006. „Affirming the Affirmative: On Nomadic Affectivity“. *Rhizomes: Cultural Studies in Emerging Knowledge (11/12)*. [citováno 2010-05-20]. Dostupné z: <<http://www.rhizomes.net/issue11/braidotti.html>>.

De Haan, Linda, Stern Nijland. [2000] 2008. *Koning & Koning*. Haarlem: Gottmer.

Denzin, Norman K., Yvonna Lincoln. 2000. *Handbook of Qualitative Research*. London: Sage.

Clark, Roger, Heather Fink. 2004. „Picture This: A Multicultural Feminist Analysis of Picture Books for Children“. *Youth Society 102 (36)*: 102-125. Dostupné z internetové databáze Sage: <<http://yas.sagepub.com/cgi/content/abstract/36/1/102>>.

Coffey, Amanda, Paul Atkinson. 1996. *Making Sense of Qualitative Data*. London: Sage.

Čapek, Karel. 1984. „K teorii pohádky“. In *Marsyas, jak se co dělá*. Praha: Československý spisovatel.

Flick, Uwe. 2002. *An Introduction to Qualitative Research*. London: Sage.

Foucault, Michel. 1996. „Myšlení vnějšku“. In *Myšlení vnějšku*. Praha: Herman & synové.

Hall, Stuart. 1974. „The Television Discourse – Encoding and Decoding“. *Education and Culture (25)*.

Hendl, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum: základy, metody a aplikace*. Praha: Portál.

Hopf, Christel. 2004. „Qualitative interviews: An Overview“. In Uwe Flick, Ernst von Kardoff, Ines Steinke (eds.). *A Companion to Qualitative Research*. London: Sage.

Jára, Martin. 2008. „Pohádka je svatá, aneb genderová kosa na pohádkové louce“. *Aperio* 7 (1): 27-29.

Jarkovská, Lucie. 2004. „Role pohádek a dětské literatury v reprodukci genderových nerovností“. In Igor Nosál (ed.) *Obrazy dětství v dnešní české společnosti: Studie ze sociologie dětství*. Brno: Barrister & Principal, s. 57-64.

Krafl, Martin. 2007. *Měl bych mít kabelku?* [citováno 2009-10-14]. Dostupné z: <<http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/martin-krafl.php?itemid=858>>.

LaRue, Jamie. *Uncle Bobby's Wedding*. [citováno 2009-10-14]. Dostupné z: <<http://jaslarue.blogspot.com/2008/07/uncle-bobbys-wedding.html>>.

Pojar, Břetislav. 1967. „Jak šli spát“ [Film]. In *Pojďte pane, budeme si hrát*.

Letherby, Gayle. 2003. *Feminist Research in Theory and Practice*. London: Open University Press.

Lyotard, Jean-François. 1993. „Adresa k běhu filosofování“. In *O postmodernismu. Postmoderno vysvětlované dětem. Postmoderní situace*. Praha: Filosofický ústav AV ČR.

Müller, Else. 2001. *Příběhy z měsíční houpačky*. Praha: Portál.

Parente-Čapková, Viola. „Od nomadismu k hranicím udržitelnosti. Interview s Rosi Braidotti“. *Kontext: časopis pro gender a vědu*.

Petříček jr., Miroslav. 1993. „Úvaha o vzpomínce a toulání“. In *Znaky každodennosti, čili krátké řeči téměř o ničem*. Praha: Hermann & synové.

Reinharz, Shulamit. 1992. *Feminist Methods in Social Research*. Oxford: Oxford University Press.

Sodomková, Magdaléna. 2008. *Homosexuální tučňáci zamířili k polským dětem*. [citováno 2009-10-14]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/homosexualni-tucnaci-zamirili-k-polskym-detem-fq8-/zahranicni.asp?c=A081119_073613_zahranicni_1f>.

Streit, Jacob. 2003. *Proč děti potřebují pohádky*. Hranice: Fabula.

Wangraf, Tom. 2001. *Qualitative Research Interviewing, Biographic Narrative and Semi-structured Methods*. London: Sage.

Jaké čeká „gay“ tučňáky vyhnané z USA přivítání u dětí v katolickém Polsku? Dostane Tinky Winky nové kamarády? 2009. [citováno 2009-10-14]. Dostupné z: <http://ganyma.cz/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=2&Itemid=89>.

„Poláci šetří, zda tinky Winky z Teletubbies není gay“. 2007. [citováno 2009-10-14]. Dostupné z: <<http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/115855-polaci-setri-zda-tinky-winky-z-teletubbies-neni-gay.html>>.

Další doporučená literatura

Allen, R. Katherine, David H. Demo. 1995. „The Families of Lesbians and Gay Men: A New Frontier in Family Research“. *Journal of Marriage and the Family* 57 (1), s. 111-127. Dostupné z internetové databáze JSTOR: <<http://www.jstor.org/stable/353821>>.

American Library Association. 2009. *Attempts to remove children's book on male penguin couple parenting chick continue*. [citováno 2010-06-10]. Dostupné z: <<http://www.ala.org/ala/newspresscenter/news/pressreleases2009/april2009/nlw08bbtopten.cfm>>.

Analýza stavu lesbické, gay, bisexuální a transgender menšiny v ČR. 2007. [citováno 2009-10-14]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/sexualni-mensiny/ANALYZA_final.pdf>.

Babanová, Anna, Jozef Miškolci. 2007. *Genderově citlivá výchova: Kde začít?*. Praha: Žába na prameni, o. s.

Badegruber, Bernd, Friedrich Pirkl. 1994. *Příběhy pomáhají s problémy*. Praha: Portál.s

Bartone, Elisa. Ilustrace Ted Lewin. 1993. *Peppe the Lamp Lighter*. Lee & Shepard Books.

Bechdel, Alison. 2008. *Rodinný ústav: Rodinný tragikomiks.*. Praha: Argo.

Belotti, Ellena Gianini. [1973] 2000. „Hra, hračky a dětská literatura“. *Aspekt 1*: 22-30.

Beyond Heather Has Two Mommies: Picture Books with Lesbian and Gay Parents. 2010 [citováno 2010-06-10]. Dostupné z: <<http://www.amazon.com/Beyond-Heather-Has-Two-Mommies/lm/AB4DEFQB799P>>.

Bösche, Susanne. [1981] 1983. *Jenny lives with Eric and Martin*. London: Gay Men's Press.

Braidotti, Rosi. 2006. *Transpositions: On Nomadic Ethics*. Cambridge: Polity Press.

Březinová, Ivona. 2009. *Já a moje rodina – Lední medvídek*. Praha: Knižní klub.

Čapek, Josef. 2006. *Povídání o pejskovi a kočičce*. Praha: Albatros.

Day, Alexandra. 1996. *Good Dog, Carl*. New York: Little Simon.

Dey, Ian. 1993. *Qualitative Data Analysis: A User Friendly Guide for Social Scientists*. London: Routledge.

Dykes to Watch Out For. [citováno 2009-10-14]. Dostupné z:

<<http://dykestowatchoutfor.com/strip-archive-by-number>>

Černoušek, Michal. 1990. *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros.

Čukovskij, Kornej Ivanovič. 1958. *Mydlipán a jiné veselé pohádky*. Praha: Albatros.

Franz, Marie-Louise von. 1998. *Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. Praha: Portál.

Gabb, Jacqui. 2005. „Lesbian M/Otherhood: Strategies of Familial-linguistic Management in Lesbian Parent Families”. *Sociology* 585 (39). Dostupné také z internetové databáze Sage: <<http://soc.sagepub.com/cgi/content/abstract/39/4/585>>.

Gilligan, Carol. 1982. *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge: Harvard University Press.

GLSEN. 1999. *Annotated Bibliography of Children's Books With Gay and Lesbian Characters Resources for Early Childhood Educators and Parents*. [citováno 2010-06-10]. Dostupné z: <<http://www.glsen.org/cgi-bin/iowa/educator/library/record/27.html>>.

Grimm, Jacob, Wilhelm Grimm. [1812] 1990. *Pohádky bratří Grimmů*. Praha: Albatros, s. 18.

Hicks, Stephen. 2005. “Queer Genealogies: Tales of Conformity and Rebellion amongst Lesbian and Gay Foster Carers and Adopters”. *Qualitative Social Work* 293 (4). Dostupné z internetové databáze Sage: <<http://qsw.sagepub.com/cgi/content/abstract/4/3/293>>.

hooks, bell. 1997. *bell hooks: Cultural criticism and transformation* [Film]. Northampton, MA: Media Education Foundation.

hooks, bell. Ilustrace Chris Raschka. 1999. *Happy to Be Nappy*. New York: Hyperion Books for Children.

Hoskocová, Simona, Iva Štětovská. „Příběhy a jejich síla v životě dítěte“. *Aperio* 7 (1): 31-33.

Hračky a pohádky. 2007. [citováno 2009-10-14]. Dostupné z:

<<http://master.ceskatelevize.cz/program/10122779522-04.10.2007-22:45-1.html>>.

Hrubín, František. 2006. „O Květušce“. In *Špalíček veršů a pohádek*. Praha: Albatros.

Internetové knihkupectví Kosmas. [citováno 2009-10-14]. Dostupné z:

<<http://www.kosmas.cz/knihy/134804/rodinny-ustav/>>

Kahoun, Jiří. 2005. *Příběhy včelích medvídků*. Praha: Albatros.

- Kubašta, Vojtěch, J. Z. Novák. 2007. *Cvrček a mravenci*. Praha: Knižní klub.
- Kurtz, Jane. Ilustrace E. B. Lewis. 1994. *Fire on the Mountain*. New York: Simon & Schuster Books.
- Lionni, Leo. 1973. *Frederick*. New York: Dragonfly Books.
- Martin, Jacqueline Briggs. 1997. *The Green Truck Garden Giveaway: A Neighborhood Story and Almanac*. New York: Four Winds.
- Minark, Else Holmelund. 1984. *A Kiss for a Little Bear*. New York: HarperCollins.
- Morrison, Toni, Slade Morrison. Ilustrace Giselle Potter. 1999. *The Big Box*. New York: Hyperion Books for Children.
- Nedbálková, Kateřina. 2005. „Lesbické rodiny: Mezi stereotypem a autenticitou“. *Biograf* (38). [citováno 2009-10-14]. Dostupné také z: <<http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v3802>>.
- Newman, Lesléa. Diana Souza. 1989. *Heather Has Two Mommies*. Boston: Alyson Books.
- Ocelot, Michel, Philippe Andrieu, Christophe Lourdelet, Thierry Million. 2004. *Kirikou, et le buffle aux cornes d'or*. Paris: Editions Milan.
- Peseschkian, Nossrat. 1999. *Příběhy jako klíč k dětské duši*. Praha: Portál.
- Petiška, Eduard. 2004. *Krtek a autíčko*. Praha: Albatros.
- Polášková, Eva. 2009. *Plánovaná lesbická rodina: rozhodovací proces jako klíčový aspekt přechodu k rodičovství*. Nepublikovaná disertační práce. Brno: MU. [citováno 2009-10-14]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/10743/fss_d/>.
- Propp, Vladimír Jakovlevič. [1928] 1999. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Praha: H & H.
- Richardson, Justin, Peter Parnell. *And Tango Makes Three*. New York: Simon & Schuster Children's Publishing.
- Rozdílné rytmy*. [citováno 2010-06-12]. Dostupné z: <<http://www.rozdilnerytmy.cz/>>.
- Salaquardová, Jiřina. 2005. *Letěl motýl z buku*. Praha: Albatros.
- Siegelson, Kim L. Ilustrace Brian Pinkney. 1999. *In the Time of the Drums*. New York: Hyperion Books for Children.
- Smith, Lucia. Ilustrace Chuck Hall. 1979. *A Special Kind of Sister*. New York: Holt, Rinehart & Winston.

Sokolová, Věra. 2004. „A co děti?...“: gay a lesbické rodičovství“. In Lenka Formánková, Kristýna Rytířová (eds.). *ABC feminizmu*. Brno: NESEHNUTÍ, s. 81-96. Dostupné také z: <www.fhs.cuni.cz/gender/pdf/rodice.pdf>.

Sokolová, Věra. 2009. „Otec, otec a dítě: Gay muži a rodičovství“. *Sociologický časopis* 45 (1): 115-145. Dostupné také z: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/17508c1633916521de028b77d8493284090cb42f_517_SokolovaSC2009-1.pdf>.

Šmahelová, Hana (ed.). 1999. *Počátky kritického myšlení o dětské literatuře I. a II. Studie s antologií textů z přelomu 19. a 20. století*. Praha: FF UK.

Tolstoj, Lev Nikolajevič. 1978. *Tři medvědi*. Praha: Albatros.

Urbánková, Dagmar. 2007. *Adam a koleno*. Praha: Baobab.

Volfová, Eva. 2006. *Kočka z kávové pěny*. Praha: Baobab.

Vrbová, Lenka. 2009. „Večerničky“. *Gender Fuck Fest*. 3. října 2009. Praha.

Willhoite, Michael. 1991. *Daddy's Roommate*. Boston: Alyson Books.

Weitzman, J.Lenore, Deborah Eifler, Elizabeth Hokada, Catherine Ross. 1972. „Sex-Role Socialization in Picture Books for Preschool Children“. *American Journal of Sociology* 77: 1125-1150.

Záznam cenzurního procesu s knihami „*Heather Has Two Mommies*“ a „*Daddy's Roommate*“. 2000. [citováno 2010-06-10]. Dostupné z: <<http://www.ahcuah.com/lawsuit/federal/sund.htm>>.

Zikmund, Ladislav. 2005. *René & Boris, Příběh jednoho bonsaje a kaktusu, Komentovaný komiks o registrovaném partnerství*. Praha: Gay a lesbická liga. V elektronické verzi je možné komiks nalézt na internetových stránkách Partnerstvi.cz. *Komiks René a Boris*. 2005. [citováno 2009-10-14]. Dostupné z: <<http://www.partnerstvi.cz/rp-komiks/>>.